

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě¹/In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective

Pavel Mücke

Abstrakt

Příspěvek si bere za cíl v krátkém shrnutí podat přehled stěžejních projektů, které byly (a jsou) za pomoci orální historie realizovány na půdě ÚSD AV ČR mezi lety 1996-2011. Pozornost bude věnována jednak jejich tématickému a historickému zaměření v obecném kontextu české historiografie, metodologickým aspektům a také ohlasům, s nimiž byly jejich výstupy přijaty odbornou i laickou veřejností.

Abstract

This short essay tries to conclude an outline of key projects which have been realized in Institute of Contemporary History CAS by using oral history method

¹ Tento text vznikl za podpory grantového projektu GA ČR s názvem *Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění* pod číslem P410/11/1352. Za podnětné připomínky k tomuto textu bych chtěl poděkovat svým narátorům. Zvláštní díky pak patří Miroslavu Vaňkovi za osvětlení mnoha dobových detailů a nuancí a dále pak Pavlu Urbáškoví a Daně Musilové za přínosné doplňující komentáře k (před)finální podobě tohoto textu.

between years 1996–2011. There would be outlined thematic, historical and methodological aspects of these projects and also resumed the later reactions of scholars and media.

Klíčová slova: orální historie – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Centrum orální historie

Key Words: Oral History – Institute of Contemporary History CAS – Oral History Center

Na úvod aneb O cílech a metodách

Listopad 1989 přinesl do Československa (a později i do České republiky) obnovení svobody slova, vyjadřování a také pluralitu názorů, což byly nezbytné předpoklady pro budování demokratického státu a občanské společnosti. Tento příspěvek se úzce dotýká zejména oblasti bádání vědeckého, které je právě nedílně spjato s těmito axiomy.² Jak ukazují příklady ze zahraničí, ale také z našich končin, doby vlády totalitních i autoritativních režimů nebývají příliš příznivé vůči svobodnému vyjadřování a když jejich existence přeci jen skončí, posléze určitou dobu trvá, než je opět nastolen *modus vivendi* svobody projevu a bádání ekvivalentní k běžnému demokratickému „provozu“.³ Právě příkladem určité transformační fáze budiž i vývoj orální historie v České republice. Těžiště tohoto příspěvku se nachází v charakteristice grantových projektů realizovaných na půdě Ústavu pro soudobé

² Dodejme jen, že dnes se mj. i v odborných kruzích začíná vážně diskutovat o „vyprazdňování“ a omezování veřejného prostoru, který je nezbytným předpokladem pro fungování výše řečeného. Viz např. Václav BĚLOHRADSKÝ a kol., *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Praha, Grimmus. 2010.

³ Viz např. Philippe – Joseph SALAZAR, *Relatos, reconciliación, reconocimiento*, a propósito de los perpetradores y de la amnistía de Sudáfrica. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 37–53; viz též Laura Marina PANIZO, *Muerte, desaparición y memoria: el caso de los desaparecidos de la última dictadura militar en Argentina*. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 71–84; viz též Ignacio FERNÁNDEZ de MATA, *In memoriam... Esqueles, contra-esqueles y duelos inconclusos de la Guerra Civil Española*. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 93–128.

dějiny AV ČR, především pak v autorské dílně Centra orální historie.⁴ Tyto projekty budou charakterizovány z pohledu tří základních rovin: jednak co do začlenění do kontextu historického bádání u nás, dále pak co do metodologických specifik a dále kterak byly přijímány a hodnoceny odbornou a laickou veřejností v podobě publikovaných ohlasů.

Jak je zřejmé ze záměru samotného, jedná se o téma z pomezí soudobých dějin, dějin historiografie a orální historie, tudíž téma poměrně nesnadno uchopitelné, navíc velmi „živé“ a také „žhavé“ a aktuální. O otázkách vývoje české orální historie pojednal (a pojednává) ve svých předešlých příspěvcích a dílech Miroslav Vaněk, a jak je zřejmé z těchto příspěvků, vývoj orální historie stále nepostrádá svou dynamiku.⁵ Čas od dob počátků však značně pokročil, začala se objevovat nová témata, nové projekty, nové otázky a problémy. Co se týče historického zpracování, pak lze jen těžko odtrhnout vývoj orální historie od vývoje české historiografie polistopadového období. Proto autor vycházel z příslušných pojednání, úvah a diskuzí, které byly na toto téma v předešlých letech sepsány či proneseny.⁶

⁴ Stranou jsou v tomto příspěvku ponechávány projekty realizované mimo grantový rámec, včetně plánovaných projektů mezinárodních.

⁵ Viz např. Miroslav VANĚK a kol., *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, FF UP 2003, s. 12–16; týž, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, ÚSD AV ČR 2004, s. 37–52; týž, *Sběrači, lovci a „vědecký“ antikuninismus... aneb O některých problémech orální historie při výzkumu naší nedávné historie*. In: Jiří PETRÁŠ (ed.). *Příběh je základ... a lidé příběhy potřebují... aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie.* Sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 2009). Jihočeský sborník historický – Supplementum 3. České Budějovice JČM 2010, s. 21–29.

⁶ Diskuze o teoretických, metodologických i praktických otázkách historiografie z přelomu tisíciletí k dispozici na <http://www.claymon.cz/archiv/polemiky/index.html> (citováno 5. 8. 2011); o možných přístupech viz např. Martin NODL, *Možné přístupy ke studiu dějin české historické vědy v letech 1945–2000*, *Soudobé dějiny* 8, 2001, č. 1, s. 9–22; o zahraniční historiografii viz Pavel KOLÁŘ, *Nenápadné okovy Kleiů. Východoevropské dějepiscectví po pádu železné opony mezi vědeckým étosem a legitimizační panství*, *Soudobé dějiny* 11, 2004, č. 1–2, s. 224–230; o paradigmatickém přechodu od marxisticko-leninské k demokratické historiografii viz např. Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurz a možnosti výzkumu jeho proměn*. In: Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskurzu české marxistické historiografie. Kapitoly z historiografie 20. století*. České Budějovice, HÚ FF JČÚ 2008, s. 9–26.

Ačkoliv se nejnovejší epocha bádání o soudobých dějinách počítá teprve na dvě desítky let, jedná se již o poměrně dlouhý časový úsek, jehož svědků z řad nejstarší generace začíná bohužel ubývat. I proto se autor této stati rozhodl vstoupit na tenký led pomyslného Rubikonu psaní Dějin s vědomím, že lépe je bádát a psát, byť třeba „horkým perem“, než nikdy... Tento příspěvek je proto duchovním pokračovatelem předešlých zamyšlení, který se snaží jít místy do větší hloubky, dílem i do větší šíře záběru. Na druhou stranu autora hrálo vědomí, že se pokouší přispět k dějinám svého oboru, který je mu koníčkem i zaměstnáním, a zároveň se mu touto cestou po dlouhé hodiny naslouchat osudům mnoha historiků a historiček, s jejichž pracemi se od dob svých studií setkával a jež se nyní i při letném prolistování stávaly mnohem bližšími a „polidštěnějšími“.

Mezi pramennou základnu tohoto pojednání je proto možné jmenovat v první řadě 11 životopisných rozhovorů, které autor (prozatím) nahrál s dobovými aktéry v rozmezí dubna až srpna 2011 a jež jsou ve zvukové podobě uloženy ve sbírce Rozhovorů Centra orální historie ÚSD AV ČR.⁷ Vzhledem k tomu, že se některé rozhovory prozatím nepodařilo uskutečnit, oslovil s některými dotazy autor potenciální narátory formou korespondence. Z devatenácti prozatím oslovených narátorů z řad pracovníků a spolupracovníků ÚSD (patnácti mužů a čtyř žen) jich sedmáct souhlasilo s poskytnutím rozhovoru, pouze dva (alespoň prozatím) z nepřilíš zřejmých důvodů odmítli.

Oslovení reagovali veskrze pozitivně, byli velmi vstřícní, a jak se posléze někteří z nich vyjádřili, byla to pro ně i velmi zajímavá profesní zkušenost. Rozhovor se po předešlé přípravě (v podobě studia dostupných personálií a dobového kontextu) odehrál v osvědčeném formátu dvou sezení, kdy v prvním byli narátoři dotázáni na svůj životní příběh zformulovaný „vlastními slovy“ (od rodinných kořenů po současnost). V sezení následujícím po analýze předešlého rozhovoru byly tazatelem nastoleny k vyjádření (vedle doplňujících otázek) také širší okruhy otázek týkající se především názorů na profesní život, na širší vnímání vlastního oboru a profese, ale

⁷ Z nedostatku hmotných zdrojů bohužel prozatím nejsou rozhovory k dispozici ve formě přepisů, což do značné míry ztěžuje jejich badatelské využití.

také dojmů, postřehů a vzpomínek na působení v minulosti a přítomnosti ÚSD, stejně jako vizí budoucích. Uchování všech rozhovorů ve sbírkách Centra orální historie ÚSD pro badatelské účely bylo narátory schváleno písemným souhlasem. Ačkoliv primárním cílem pořízení rozhovorů bylo zachycení dojmů, názorů na konkrétní okolnosti, rozhovory tvořily také nezbytnou součást zdrojů faktografických vzhledem k neúplnosti dalších souborů pramenů.

Jako dalším velmi cenným zdrojem poznání každodenního života, vnitřního fungování a proměn akademické instituce se ukázal být tištěný Interní zpravodaj ÚSD (vycházející mezi lety 1996–2006).⁸ Dále pak autor pracoval s dostupnými materiály úřední proveniencce (zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD, zápisy z porad oddělení, výroční zprávy ÚSD) návrhy grantových projektů), při zhodnocení ohlasů na výsledky bádání pak bylo využito množství ohlasů v tištěných a dílem i elektronických médiích.⁹ V neposlední řadě autor čerpal z dostupné literatury týkající se problematiky bádání o soudobých dějinách u nás a též z publikačních výstupů konkrétně pojednávaných projektů.

Nezbývá než doufat, že autor těchto řádek buď nepodlehł svým pramenům a „orálnickému“ diskurzu až příliš anebo že nebyl naopak místy až příliš kritickým. Snad toto malé pojednání podnítl jednu z dalších reakcí a případně i konstruktivních diskuzí, jež byla (a snad i je) orální historii bytostně souzena a které ji neustále posouvají dále.

Hledání metod a nalézání smyslu aneb Od založení ÚSD k půli devadesátých let

Ústav pro soudobé dějiny by založen v rámci tehdy Československé akademie věd (později AV ČR) z iniciativy Historické komise Občanského fóra a jeho vzorem pak byly obdobně zaměřené pracoviště v západních zemích, jako byly např. mnichovský Institut für Zeitgeschichte, pařížský Institut d'histoire du temps présent

⁸ Za nezištné poskytnutí kompletního korpusu ústavních Zpravodajů by chtěl autor těchto řádek poděkovat RNDr. Jiřímu Jindroví, CSc.

⁹ Po zpřístupnění spisových materiálů ÚSD patří díky řediteli ÚSD PhDr. Oldřichu Tůmovi, Ph.D. a také vědecké tajemnici Mgr. Markétě Deváté.

nebo amsterdamský Institut voor sociale Geschiedenis. Právě na využití zahraniční inspirace při transformaci české vědy po předpokládaném pádu komunistického režimu vzpomíná jeden z pamětníků: „... *my jsme* [v očekávání pádu režimu na sklonku osmdesátých let – pozn. P. M.] *tak předpokládali, co by se dalo udělat, protože se to celé* [historické bádání – pozn. P. M.] *musí změnit ně čistkou, ale vytvořením něčeho novýho. A tehdy to krásně zformuloval Pavel Seifter: „Honit ty blbouny normalizační nemá cenu, poněvadž jsou to většinou volové... ale co je důležitý: vytvořit něco, aby to všechny přesvědčilo, že je to lepší a že je to taková věda, jaká teď v Evropě běží“.* Takže jednou z těch první idejí byl ten Ústav soudobých dějin...“.¹⁰

Jeho cílem se stalo programové mapování a lokalizace tzv. „bílých míst“ československých soudobých dějin zhruba v rozmezí let 1945–1989.¹¹ Pro některé příslušníky generace čs. historiků „upozaďených“ po roce 1968 byl návrat do historické profese (případně i do původní vlasti) spojen s jistou formou předsevzetí, jak na to vzpomíná jeden z protagonistů: „*Já, protože jsem předtím dělal na tom ideologickém úseku, jsem si potom, co jsem se vrátil, jako svůj základní osobní úkol dal, že když jsme tehdy ty blbosti do těch lidí cpali, tak teď máme morální povinnost se pokusit a napomáhat je toho zbavit...*“¹²

Prehistorie orální historie se nachází již v tomto období (a ještě na půdě porevolučního Historického ústavu ČSAV vedeného nově nastoupivším Františkem Šmahalem), kdy se prvním výstupem mapujícím jednu z kapitol nejnovějších dějin staly rozhovory se zakladateli Občanského fóra, jejichž přepisy byly spolu s dalšími písemnými dokumenty vydány v roce 1990 ve formě publikace editorů Milana

¹⁰ Viz Ústav pro soudobé dějiny (dále ÚSD), Centrum orální historie (dále COH), sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhaem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011.

¹¹ Viz stručné pojednání Oldřicha Tůmy o dějinách ÚSD. Viz <http://www.usd.cas.cz/cs/historie-ustavu-pro-soudobe-dejiny/historie-ustavu> (citováno 23. 3. 2011). Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011.

¹² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 15. 6. 2011.

Otáhala a Zdeňka Sládka.¹³ Právě na okolnosti příprav a vydávání této knihy vzpomínal po letech jeden z autorů: „*Po dokončení této knihy jsem se chtěl zabývat rokem 1848, Palackým a radikálními demokraty apod., to bylo téma, které mě velice zajímalo a už jsem k němu měl i nějaké články... Tehdy vlastně vznikla taková první myšlenka, já už nevím, na jaké schůzce to bylo, ale byl tam přítomen Petr Pithart, který ještě v té době nebyl předsedou české vlády ... nějak jsem se s ním bavil a říkal jsem mu, že děláme tu knížku dokumentů a že by bylo dobré promluvit i s těmi protagonisty revoluce. On na to, že ano a že zařídí, aby s námi někteří lidé promluvili. Václava Havla se tehdy nepodařilo nahrát, ale mluvili jsme s Ivanem Havlem. Zároveň jsem tam chtěli mít i komunisty, konkrétně Adamce a Mohoritu, ale ti odmítli mluvit, takže jsme jim museli poslat otázky písemně a oni nám písemně odpověděli... Tam vlastně vznikla taková první knížka, která sice nebyla co se týče rozhovorů vůbec koncepční, ovšem s ideou, že by bylo vedle dokumentů dobré doplnit i vzpomínky a názory lidí.*“¹⁴ Doplňme jen, že se jednalo se o rozhovory s Markem Bendou, Pavlem Bratinkou, Ivanem Havlem, Michalem Horáčkem, Martinem Klímou, Václavem Malým, Emanuelem Mandlerem, Martinem Paloušem, Šimonem Pánkem, Petrem Pithartem, Janem Rumlem a Alexandrem (Sašou) Vondrou. Zástupci „druhé strany“, Ladislav Adamec a Vasil Mohorita, nakonec poskytli své odpovědi historikům písemnou formou. Mimochodem, jak vyplývá z analýzy rozhovorů s některými historiky – pamětníky, práce s „živým“ materiálem je natolik zaujala, že změnili své původní profesní plány a začali se oblasti soudobých dějin věnovat natrvalo.¹⁵

¹³ Jednalo se o ideového pokračovatele posrpnové „Černé knihy“ dokumentů z roku 1968 taktéž z dílny čs. historiků, mezi něž kromě např. Viléma Prečana patřil také Milan Otáhal. V tomto korpusu ještě s rozhovory pracováno nebylo. Blíže o vzniku této publikace pojednal ve své studii David Weber. Viz David WEBER, K historii publikace Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968. Dokumentace. In: Oldřich TÚMA – Tomáš VILÍMEK (eds.). *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha, ÚSD AV ČR 2008, s. 205–239; dále viz Milan OTÁHAL – Zdeněk SLÁDEK (eds.). *Deset pražských dnů 17. – 27. listopad 1989. Dokumentace*. Praha, Academia 1990, s. 555.

¹⁴ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011.

¹⁵ Konkrétně se jednalo o citovaného Milana Otáhalu, který opustil myšlenku paralelního zpracování dějin revoluce roku 1848 a dějin soudobých a definitivně obrátil svou pozornost k dějinám normalizace a revoluce. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. a 12. 5. 2011.

Nahrávání rozhovorů se věnovali i lidé mimo okruh „otců – zakladatelů“ ÚSD (a potažmo i bádání o soudobých dějinách u nás) jako byla např. Dana Musilová, Ilona Christl nebo Květa Jechová nebo Miroslav Vaněk, kteří se chopili využití biografického výzkumu u takové problematiky jako např. mapování osudů „protektorátní“ generace poznamenané druhou světovou válkou případně, dějin Charty 77,¹⁶ nebo události listopadu 1989 v Plzni.¹⁷

Jako jeden z příkladů těchto výzkumů může být dvouletý historicko-biografický projekt *Osudy rodin v poválečném Československu* vedený historičkou Danou Musilovou (a realizovaný s pomocí Niny Pavelčíkové). Ten si pod záštitou grantového projektu Karla Kaplana *Československo 1945–1967* vytkl za cíl sledovat: „... jak se společensko-politické zvraty po druhé světové válce promítly do privátních osudů vybraných rodin a jejich příslušníků, respektive do jejich vzestupných či sestupných kariér.“¹⁸ Jak dále podotýká hlavní řešitelka: „Chtěli jsme zachytit, jakými cestami se ubíral život našich respondentů, zda byly rovné a klidné, či „klikaté“, se zákruty a odbočkami. Zajímalo nás, jak se vyrovnávali s nejrůznějšími situacemi (šťastnými i těmi horšími), které jim osud postavil do cesty. V popředí našeho badatelského zájmu stál konkrétní lidský osud – tzv. malá historie – v kontextu „velké“ historie.“¹⁹ Právě onen důraz na sledování „malých“ příběhů v rámci „velkých“ dějin je dobré vyzdvihnout, neboť tento aspekt je společný i s řadou dalších projektů.

¹⁶ O genezi a metodologických aspektech projektu *Osobnosti a společnosti Charty* viz Květa JECHOVÁ. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha, ÚSD 2003, s. 7–18. K tomuto interdisciplinárnímu projektu z pomezí sociologie, historie a psychologie je možné ve zkratce poznamenat, že byl sice realizován mezi lety 1992–1996 mimo půdu ÚSD (především díky podpoře grantové agentury CEU), díky metodické i tematické spřízněnosti a z ústavu přidělených prostředků (konkrétně z grantu GA ČR *Politické elity a disent v období normalizace*) byl podpořen jeden ze zásadních interpretačních výstupů, kniha *Lidé Charty 77*, stejně tak, jako jsou dnes uloženy ve sbírkách rozhovorů COH přepisy nahraných rozhovorů.

¹⁷ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK. *Listopadové události roku 1989 v Plzni*. Emanuel MANDLER (ed.). *Dvě desetiletí před listopadem 89*: Sborník. Praha: Maxdorf 1993, s. 93–109.

¹⁸ Viz Dana MUSILOVÁ. *Životní příběh ročníku 1924. Lidský osud v dějinách 20. století. Historicko-biografický výzkum*. 1. část. Praha, ÚSD AV ČR 1995, s. 7. Jinak řešitelka byla podle svých vlastních vzpomínek vyzvána k účasti v Kaplanově projektu samotným jeho garantem s tím, že si může stanovit vlastní téma, což se také stalo.

¹⁹ Tamtéž, s. 7.

Na svou inspiraci pro vznik projektu po letech zavzpomínala Dana Musilová na stránkách korespondence s autorem tohoto pojednání: „*O orální historii jsem v té době věděla jen velmi málo, ale lákalo mě zkusit něco nového. Impulsem byl článek v jednom německém historickém časopise (jméno už si nepamatuji), který pojednával o zkušenostech dělníků v době nacistického režimu v Německu ve zbrojařské firmě, jejíž jméno si nevybavuji. Výsledky byly velmi zajímavé, a to mě přivedlo na myšlenku zkusit něco podobného u nás. Shodou okolností přišla nabídka od doc. Kaplana, tak jsem vytvořila výše zmíněný projekt. Metodologii jsem si vytvářela velmi intuitivně, ale nakonec se příliš nelišila o té, kterou používáme dnes. Především jsem respektovala respondenta jako autonomní subjekt, nikoliv jako objekt mého bádání. Tento přístup měl vliv zejména na editaci rozhovorů.*“²⁰

Podrobněji jsou metodologické aspekty projektu charakterizované v úvodu hlavního publikačního výstupu. Po debatách ve výzkumném (mini)týmu bylo jako hlavní kritérium zvoleno společné datum narození potenciálních vzpomínajících – rok 1924. Ti pocházeli z různých sociálních vrstev, společným prožitkem jim bylo totální nasazení v říšském leteckém průmyslu a tazatelkám se nakonec podařilo nahrát 31 rozhovorů (z 45 vytipovaných respondentů vzorku) v Praze a 10 rozhovorů (ze 17 vytipovaných) v českých, moravských a slezských regionech a na Slovensku, přičemž věk dotazovaných se v době natáčení pohyboval kolem 70 let. Jak podotýká řešitelka, rozhovory byly realizovány ve dvou sezeních. V prvním rozhovoru respondent volně vyprávěl svůj životní příběh od rodinných kořenů, dětství a vzdělání, přes válečné osudy a léta poválečná. Snahou tazatelek bylo vstupovat do rozhovoru v této fázi co nejméně, aby nenarušily tok vyprávění a ponechaly respondentovi prostor vyjádřit, co je pro něj samotného důležité (a co nikoliv). Poté byl rozhovor přepsán, vytištěn a zanalyzován tazatelkami, které si posléze sestavily okruhy doplňujících otázek předložených spolu s přepisem respondentům ve druhé fázi. V té byl první rozhovor respondentem upřesněn, upraven a zároveň byly nahrány jeho odpovědi na dodatečné otázky. Současně byl každý respondent požádán o souhlas s publikací. Celkem 28

²⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Korespondenci s Danou Musilovou vedl Pavel Mücke, 25. 7. a 3. 8. 2011. Dodejme jen, že se oním dnes neidentifikovatelným zdrojem inspirace mohl být jeden z mnoha článků Lutze Niethammera, který v té době dokončoval svůj velký projekt o dějinách německého dělnictva v letech Třetí říše.

nejzajímavějších a redakčně upravených rozhovorů, jež se podařilo autorizovat, bylo posléze vydáno ve třech sešitech na půdě ÚSD v letech 1995 a 1996.²¹ Je nutno podotknout, že mnohé z těchto postupů dnes patří k běžným a zažitým standardům orálně historických projektů.

Podle svědectví dalších pamětníků se zdá, že výše zmiňované výzkumy nebyly v počátcích v rámci ústavu nijak koordinovány, naopak probíhaly spíše paralelně, nezávisle a často se o jejich výsledcích badatelé v rámci ústavu dozvídali až po určitém čase.²² Mimochodem, pokud je řeč o orální historii na půdě ÚSD, pak doposud nejstarší záznam o využití tohoto sousloví se datuje do dob vydání prvního čísla časopisu *Soudobé dějiny* z roku 1994, kde tehdejší ředitel a vydavatel v jedné osobě, Vilém Prečan, ve svém provolání z přelomu let 1993/1994 hovoří o tom, že nové periodikum mj.: „... bude nadále publikovat jednotlivé dokumenty (například významné archivní nálezy), ukázky orální historie a příspěvky z oboru memoárové literatury, jejichž rozsah bude pro časopis únosný.“²³ Pokud si prolistujeme stránky časopisu z následujících let, v případě orální historie se ve své době myšlenka bohužel příliš neujala...

V rámci ÚSD byl těmto ve své době méně tradičním metodám otevřen především výzkumný tým (a později oddělení) pro dějiny tzv. normalizace a revoluce (1969–1989). Kromě jeho vedoucího Milana Otáhalu a výše zmiňovaného Miroslava Vaňka (který zhruba od konce roku 1994 začal mj. na základě rozhovorů zpracovávat problematiku předlistopadové ekologie v Československu)²⁴ se zde alespoň v určitém

²¹ O pionýrských dobách práce s rozhovory svědčí mj. fakt, že autorka byla nucena si veškeré rozhovory uchovat ve svém osobním archivu, neboť podle jejích slov ve své době nebylo rozhovory možné uložit k širšímu badatelskému využití v kompetentní instituci. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Korespondenci s Danou Musilovou vedl Pavel Mücke, 25. 7. a 3. 8. 2011.

²² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

²³ Viz Vilém PREČAN, Jaký časopis, nač a pro koho, *Soudobé dějiny* 1, 1993/1994, č. 1, s. 7.

²⁴ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 5. 12. 1994. Využití rozhovorů s dobovými aktéry zmínili v pozitivním duchu i někteří autoři ohlasů na publikační výstup z tohoto projektu. Viz Jan ČINČERA. *Jaké to tu bylo* [Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat. Praha, ÚSD AV ČR 1996, 170 s.]. In: *Ekolist* 1997, č. 4; viz též anonym [Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat]. In: *Akce Děti země* 1997, č. 2; viz též Jaroslav STOKLASA. Nedalo se tady dýchat – recenze,

období s rozhovory snažili pracovat více či méně např. Jana Svobodová (rozhovory s příslušníky Regula Pragensis, členy iniciativy České děti nebo s osobnostmi undergroundové kultury), Magdalena Jandová (rozhovory s představiteli Svazu spisovatelů), Rudolf Vévoda (rozhovory s aktivisty Nezávislého mírového sdružení) nebo Václav Vrabec (rozhovory s protagonisty opozice).²⁵

Soudě podle všech dostupných zdrojů stál za tímto jevem v první řadě fakt, že se jednalo o zcela nové oddělení, prakticky nenavazující na předešlé výzkumy (na rozdíl např. od týmu a oddělení pro výzkum období 1945–1967, kde se základním fundamentem stala řada prací Karla Kaplana sepsaných či dokonce vydaných dávno před rokem 1989), jež bylo pověřeno výzkumem opravdu „žhavé“ a bezprostřední minulosti, od níž badatele ve své době dělilo méně než dvě desetiletí (leckdy však doslova let pár).²⁶ Za účelem vytvoření dostatečné heuristické základny pro psaní seriózních výstupů se příslušní pracovníci (s velkou podporou vedení ústavu) od počátku zaměřili na systematické návštěvy archivních pracovišť a přesvědčování kolegů archivářů o potřebě zpřístupnění pramenů úřední proveniencí klíčových mj. pro: „... zkoumání charakteru totalitního režimu a k analýze stavu společnosti...“.²⁷ Když se však po cca dvou letech od založení ÚSD ukázalo, že z objektivních i subjektivních důvodů (nezpracovanost fondů, probíhající tvorba příslušné archivní legislativy, nedůvěra některých archivářů k příliš „aktuálním“ tématům apod.) tato kampaň v zásadních rysech nesplnila očekávání a předpoklady, bylo nutno nejen (dočasně) poupravit badatelské zaměření celého týmu, ale také hledat alternativní

Planeta 1997, č. 5, s. 37; viz též Jakub PATOČKA. *Když k dýchání bylo třeba odvahy. Recenze jedné neprávem opomíjené knihy.* Viz http://www.sedmagenerace.cz/sg97_01/1999/11jakub.htm (citováno 8. 6. 2003).

²⁵ Viz ÚSD, Spisovna, Jana Svobodová – zpráva o pracovní činnosti za r. 1992; viz též Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 5. 9. 1995.

²⁶ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v Československu za rok 1992, s. 3. O náskoku týmu Karla Kaplana díky jeho předlistopadovým pracím viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011; viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 1. 6. a 15. 6. 2011.

²⁷ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v listopadu 1992 v Československu za rok 1992, s. 1.

prameny.²⁸ Tým a posléze oddělení se proto soustředily především na zmapování problematiky nezávislých iniciativ z období tzv. normalizace (Demokratická iniciativa, Charta 77, Nezávislé mírové sdružení, Obroda, časopis Česká koruna), jejichž materiál se od protagonistů dařilo získávat mnohem lépe a navíc se dařilo zachycovat i jejich osobní svědectví. Vůbec rozhovorům s aktivními činiteli opozičního hnutí, ale dílem i rozhovorům z „druhé strany“ (funkcionáři komunistického režimu) byla věnována poměrně velká pozornost. Jak konstatovala výroční zpráva projektu za rok 1992: „*Sbírka dnes obsahuje více než 60 rozhovorů a je vlastně u nás jedinečná; může sloužit jako důležitý pramen i pro mimoústavní pracovníky. V jejím neustálém doplňování vidíme důležitý úkol i pro budoucnost.*“²⁹ Z dnešního pohledu je bohužel obtížné soudit, do jaké míry byla daná tvrzení pravdivá, kolik rozhovorů a s kým bylo v té době uskutečněno, neboť v současných sbírkách se z těchto badatelských výsledků nachází naprosté minimum.³⁰

²⁸ Ačkoliv např. Miroslavu Vaňkovi se v roce 1992 podařilo získat vybraný materiál z KV KSČ např. ze Státního oblastního archivu v Plzni, KV KSČ ze Státního oblastního archivu v Opavě nebo OV KSČ ze Státního okresního archivu v Teplicích, dočasně nepřístupnými zůstávaly fondy ÚV KSČ ve Státním ústředním archivu a také materiály z Archivu Ministerstva vnitra. Viz ÚSD, Spisovna, Miroslav Vaněk – zpráva o pracovní činnosti za r. 1992; viz též ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v listopadu 1992 v Československu za rok 1992, s. 1–2. Dodejme, že snaha historiků o zpřístupnění archivních pramenů nepolevovala a v následujících letech se i díky postupnému etablování demokratických (a značně liberálních) poměrů v českém archivnictví úspěšně zúročila v letech následujících ku všeobecnému prospěchu. Viz Václav BABIČKA. Aktuální problémy archivnictví, *Archivní časopis* 2001, s. 106–110; týž, Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle, *Archivní časopis* 2004, s. 1–21.

²⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v Československu za rok 1992, s. 2.

³⁰ V podobě přepisů jsou zachovány pouze rozhovory s účastníky listopadových událostí 1989 v Plzni, které v rámci svého výzkumu uskutečnil Miroslav Vaněk. Podle mínění pamětníků do výsledného počtu byly s největší pravděpodobností počítány také rozhovory, které vyšly v editované podobě v rámci zmiňované „Bíle knihy“ a v neposlední řadě také rozhovory mezi delegáty Občanského fóra a Verejnosti proti násilí s představiteli státní moci, které zaznamenal, zpracoval a uspořádal Vladimír Hanzel. Ty posléze vyšly v publikaci Vladimír HANZEL. *Zrychlený tep dějin. Reálné drama o deseti jednáních*. Praha: OK Centrum, 1991. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011. Mimochodem badatelský zájem o tyto rozhovory významně přispěl ke sblížení Miroslava Vaňka a tehdejšího Ústavu pro soudobé dějiny. Viz HANZEL. *Zrychlený tep dějin*, s. 5. Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 25. 5. 2011.

Je nutno podotknout, že vzhledem ke spíše sporým znalostem metodologických, metodických, technických a také mezinárodních aspektů se nejednalo o klasické orálně historické projekty, neboť místní badatelé se nutně s orální historií teprve postupně seznamovali. V historickém prostředí byl často těmto výzkumům bližší spíše její vývojový „předstupeň“, „práce s pamětníky“ ve stylu padesátých a šedesátých let minulého století a pro ně typické „objektivistické“ rysy, přičemž rozhovory byly při historickém psaní využívány jako spíše doplňkový či vedlejší pramen.³¹ Jak je možné soudit z analýzy několika rozhovorů, za motivací pracovat s pamětníky stála často snaha získat vysvětlení či doplnění k faktům, informacím a dějům, které již badatelé znali z jiných zdrojů.³² Narátoři z řad historiků v retrospektivě hovoří o tom, že osobní svědectví, zaznamenávaná spíše intuitivně (a leckdy jen uchovávaná v jejich paměti) měla v jejich očích váhu cenného pramene, byť „subjektivního“, který následně využívali ve své práci.³³ Jeden z nich na toto téma hovoří: „*Já jsem s pamětní, případně pamětníky, pracoval, normálně jsem s nimi vedl rozhovor. ... Práce s pamětníky je nesmírně důležitá, ale hrozně ošidná v tom smyslu, že člověk musí o dané tématice něco vědět, aby se ptal adresně a konkrétně, nenechal pamětníky fabulovat, anebo když už, tak to potom musí umět svým způsobem korigovat. ... Pro mě jsou paměti nebo rozhovory s pamětníky jedním z důležitých pramenů, ale nemůžou být jediným.*“³⁴ Z pohledu orální historie pozitivním rysem těchto výstupů bylo zaznamenání důležitých osobních svědectví a také vzbuzení zájmu o rozhovory s dobovými aktéry na veřejnosti i v akademickém prostředí, na což se podařilo postupně navazovat v následujících letech.

³¹ Nejnověji o kořenech práce s pamětníky v archivním prostředí viz Jindřich SCHWIPPEL – Jan BOHÁČEK. Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV. Sběrka rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR. In: *Práce z dějin Akademie věd* 3, 2011, č. 1, s. 53–86; viz též Matěj KOTALÍK – Jan KAHUDA. Rozhovor s PhDr. Jindřichem Schwippelem. In: *Práce z dějin Akademie věd* 3, 2011, č. 1, s. 130–143. Historiografický rozbor samotného přístupu práce s pamětníky nejpodrobněji viz Miroslav VANĚK. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, s. 39–47.

³² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhallem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011; viz též Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 25. 2. 2011.

³³ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke, 7. 6. 2011. Komplexnější zamyšlení nad problematikou vnímání práce s pamětníky ze strany historiků bude pojednáno v některé z budoucích studií.

³⁴ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke, 7. 6. 2011.

Průlom Sta revolucí aneb Od poloviny devadesátých let na přelom tisíciletí

Jak se zdá z časového odstupu, příznivé období pro rozvoj nastalo zhruba v polovině devadesátých let. Opět podle vzpomínek pamětníků se v únoru 1994 po návratu jednoho z členů výše zmiňovaného oddělení – konkrétně Oldřicha Tůmy – z návštěvy budapešťského Ústavu dějin maďarského povstání 1956 začalo v rámci týmu debatovat na téma využití orální historie. Tyto více než osmnáct let staré debaty a geneze následných projektů jsou vlivem nekompletnosti zdrojů písemných a fragmentárnosti a variability zdrojů pamětních poněkud zahaleny tajemstvím. Přesto se pokusíme o malou historickou (re)konstrukci...

Jisté je, že Oldřich Tůma, jenž byl Budapešti seznámen a konfrontován s obrovským bohatstvím místních orálně historických sbírek, jejichž počátky se datují do druhé poloviny osmdesátých let minulého století, seznámil spolupracovníky s informacemi o bohatství maďarských sbírek (rozhovory s inženýrsko-manažerskou inteligencí, s politiky „druhé garnitury“, s pamětníky událostí roku 1956 a také s potomky obětí maďarské revoluce), které v té době čítaly cca 700 rozhovorů (včetně přepisů). Po jeho návratu se v únoru 1994 rámci oddělení rozpoutala diskuze. Oldřich Tůma byl posléze pověřen vypracováním rámcové metodiky vedení rozhovoru a též vypracováním širšího návrhu využití rozhovorů v konkrétních projektech.³⁵ Podle obsahu a závěrů z následující porady je možné soudit, že vzhledem k množství povinností (např. příprava konference k 5. výročí listopadu 1989, tematické číslo *Soudobých dějin*) a také personálním obměnám v oddělení byla konkretizace výzkumného záměru prostřednictvím rozhovorů dočasně odložena, ačkoliv na podzim

³⁵ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 14. 2. 1994. O závěrech budapešťského pobytu viz též Oldřich TŮMA, Ústav dějin maďarského povstání 1956 v Budapešti. *Soudobě dějiny* 1, 1994, č. 4/5, s. 655–657. Podle obsahu a závěrů porady je možné soudit, že vzhledem k množství povinností a personálním obměnám v oddělení byla konkretizace výzkumného záměru dočasně odložena.

1994 se k této myšlence oddělení na své poradě opět vrátilo a bylo stanoveno, že do konce roku by se mělo určit, s jakými lidmi budou rozhovory realizovány.³⁶

Rozhodnutí padlo na jaře 1995. Po vzájemné dohodě v rámci oddělení se projektu k dějinám listopadové revoluce, který byl předtím rozpracován Oldřichem Tůmou a Milanem Otáhalem, ujal jako hlavní navrhovatel Miroslav Vaněk, jenž se v té době paralelně již zabýval problematikou ekologie.³⁷ Původně určený řešitel Oldřich Tůma zpracovávající původní podklady k návrhu se naopak přesunul ke zkoumání širšího tématu dějin tzv. normalizace. V centru pozornosti návrhu stanuli aktéři dobových událostí listopadu 1989 z řad vysokoškolských studentů a nakonec byl vytvořen návrh tříletého projektu s názvem *Studenti v období pádu komunismu*, schválený a doporučený v květnu 1995 Vědeckou radou ÚSD do soutěže Grantové agentury AV ČR.³⁸ Návrh byl posléze skutečně podpořen a s časovým odstupem je možné říci, že se jednalo o zlomový bod ve vývoji nejen ústavní, ale i české orální historie obecně.

Pokud bychom měli začlenit zmiňovaný grant do širšího historiografického kontextu, pak je možné říci, že do zhruba poloviny devadesátých let se „nejnovějším“ epochám soudobých dějin na ústavní půdě věnovaly především široce pojaté granty Milana Otáhalu, do nichž kromě kmenových pracovníků Ústavu přispíval širší okruh týmových spolupracovníků (což byla ovšem ustálená praxe i u dalších projektů).³⁹ Soudě podle vykazovaných výstupů v sobě tyto projekty zahrnovaly pestrou škálu témat: kromě již zmiňovaného bádání nad předlistopadovou ekologií, např. výzkum

³⁶ V zápisu se v této souvislosti můžeme pouze dočíst, že „... dle kontroly zápisu z minulé schůze zadané úkoly byly splněny...“, bohužel nikoliv však s jakými výsledky a závěry. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 31. 5. 1994; viz též ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 8. 11. 1994.

³⁷ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 5. 12. 1994 a 12. 4. 1995. K ekologické problematice se podle svých vzpomínek Miroslav Vaněk přesunul (ke svému velkému ulehčení) od (pro něj nepřilíš vítané) tematiky hospodářských dějin předlistopadového období. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 17. 6. 2011.

³⁸ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 23. 5. 1995.

³⁹ Jednalo se o projekty *Antitotalitní demokratická revoluce 1989 v Československu* (GA AV ČR, 1991–1993) a *Česká společnost v období normalizace a revoluce, 1969 – 1989* (GA ČR, 1994–1996).

opozičních a nezávislých skupin, problematiky disentu a komunistické moci, událostí srpna 1969, politických a sociálních souvislostí protirežimních demonstrací v roce 1989, čs.-východoněmeckých vztahů, dále pak výzkumu problematiky kádrové politiky a nomenklatury KSČ, předlistopadových šetření veřejného mínění, represí odpůrců režimu nebo regionálních soudobých dějin apod.⁴⁰ Vedle „souborných“ projektů vztahujících se k období 1969–1989 pak byly v téže době v řešeny ÚSD také dílčí výzkumné projekty, které se zaměřovaly na zpracování takových témat, jako byla činnost a úloha Státní bezpečnosti (řešitel František Koudelka), pobyt sovětských vojsk v Československu (řešitel Jindřich Pecka) a české dějepisectví (řešitel Josef Hanzal). Na poli edičně-dokumentační činnosti se pak jednalo o projekty věnované klíčovým tématům a fenoménům doby, jako byly edice dokumentů Charty 77 (řešitelka Blanka Císařovská), dokumentů Klubu za socialistickou přestavbu Obroda (řešitel František Koudelka), případně pak chronologie listopadové revoluce a transformace let 1989–1992 (řešitel Jiří Suk).⁴¹ Dnes s odstupem času je možné říci, že mnohé z těchto výstupů nejenom nebyly ve své době cenným příspěvkem k bádání o soudobých dějinách, ale zároveň posloužily jako pomyslný „odrazový můstek“ pro rozvoj navazujícího bádání v dalších letech a zdroj inspirace pro podávání pozdějších grantových žádostí.

Výzkum realizovaný Miroslavem Vaňkem a Milanem Otáhalem, kteří si předsevzali zachytit v celé šíři životní příběhy aktérů listopadových událostí z řad studentů, se ukázal být velice nosným. V první řadě se jednalo o projekt, který se netradičními metodami a komplexnějším způsobem věnoval výzkumu jedné z doposud „nedotčených“ vrstev předrevoluční společnosti, na niž se vlivem okolností příliš nedostalo během předešlých „souborných“ projektů.⁴² I přes mnohá „hledání“ a

⁴⁰ Výstupy projektu *Antitotalitní demokratická revoluce* databáze Informačního systému vývoje, experimentálního vývoje a inovací (neboli Registru informací o výsledcích výzkumných organizací, známější pod zkratkou RIV) bohužel neuvádí. Přehled vykazovaných výsledků projektu *Česká společnost v období normalizace a revoluce* viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GA404/94/0445> (citováno 4. 8. 2011).

⁴¹ Viz <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/projekty/projekty> (citováno 5. 8. 2011).

⁴² Mj. na fakt, že by vedle dějin opozice a disentu měli badatelé věnovat více pozornosti dějinám společnosti, upozornil na jedné z Vědeckých rad ÚSD Jan Křen. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 8. 11. 1996.

„tápání“ zde výše zmiňovaní poprvé v širší míře použili nejnovější poznatky ze zahraniční metodologické literatury (především anglosaské a germanofonní provenience) a poprvé se zde operovalo s orální historií podle mezinárodních standardů.⁴³ Důležitým bylo také zahrnutí regionálních aspektů do bádání, ačkoliv tato optika byla svého času některými historiky kritizována jako „přílišný luxus“, který tříští nevelké síly badatelského týmu.⁴⁴ V personální a organizační rovině bylo získání úzkých kontaktů se sítí regionálních spolupracovníků velmi důležitým krokem, neboť s některými z nich se podařilo navázat dlouhodobou spolupráci.⁴⁵ Na své první setkání s orální historií a rozdíl oproti práci s psanými dokumenty vzpomíná opět jeden z pamětníků, který se do projektu připojil až v jeho průběhu: „... mě to přišlo hrozně zajímavý právě proto, že máš v podstatě možnost ty lidi poznat... Že nejsou schování za tím papírem a za tím dokumentem, ale že máš možnost je vidět a máš možnost je vědecky zkoumat in natura.“⁴⁶ Svou roli v rámci badatelského týmu zhodnotil též narátor: „... to už byl rok 1998, kdy už se připravovala knížka, takže jsem už jen dotáčet druhé rozhovory s panem Kotlabou, kterej byl z Mladé Boleslavi a byl vůdcem studentské stávky v Ústí nad Labem a pak jsem tu dělal redakce. Dělal jsem redakci rozhovoru s Pavlem Žáčkem, to bylo strašný, pak jsem dělal redakci rozhovoru Tomáše Ctibora, ten byl z Vysoký školy umělecko-průmyslový a pak jsem dělal, když

⁴³ Pro metodologickou inspiraci autorů posloužili např. práce Steinara Kvaleho, Paula Thompsona, Herwarda Vorländera, Roberta Perkse a Alistaira Thomsona či Jürgena Strauba, ale také „domácí“ díla Květy Jechové a Ilony Christl, Dany Musilové, Aleny Vodákové a Hany Maříkové nebo Petera Salnera. Pojednání o orální historii viz Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu životopisná vyprávění*. Praha: NLN 1999, s. 31–52.

⁴⁴ Slova Viléma Prečana se vztahovala k hodnocení práce celého Otáhalova týmu a oddělení za léta 1990–1996 a mj. také konstatovala, že by mělo být věnováno více pozornosti politickému systému a struktuře moci. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 8. 11. 1996.

⁴⁵ V rámci projektu pokrývali svými rozhovory s aktéry z regionálních univerzit historik a archivář Pavel Urbášek z Olomouce, historik Jiří Petráš z Českých Budějovic, historik filmové vědy Jiří Voráč z Brna a historik Pavel Kladiwa z Ostravy. Magdalena Jandová jako kmenový pracovník pak nahrávala rozhovory s bývalými studenty z Liberce a Ústí nad Labem, Miroslav Vaněk pak z Plzně a v Hradce Králové, David Weber, který se připojil v závěrečné fázi, nahrával rozhovory s těmi, jež bydleli v Mladé Boleslavi. Tři prvně jmenovaní externisté udržují plodné badatelské i mimopracovní kontakty s ÚSD dodnes. Pro úplnost dodejme, že dále se na organizačním zajištění projektu podíleli Libuše Cuhrová a Jana Melicharová, na přepisech Marie Lisová a na redakčních pracích Jana Svobodová.

⁴⁶ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

*Mirek Vaněk s Milanem Otáhalem potřebovali materiál pro úvod, tak jsem jim dělal heuristiku ze studentských časopisů.*⁴⁷

Dosažené výsledky byly v průběhu řešení úspěšně prezentovány před odborným publikem, ale psalo se o nich i v médiích.⁴⁸ Díky všem těmto krokům se dařilo do značné míry kompenzovat nešvary mnoha historických výzkumů (nejen) té doby: metodologickou nejasnost, neobeznámenost s mezinárodními trendy, úzce „pragocentrický“ pohled a také relativní „odtrženost“ získaných výsledků od „společenské poptávky“. Ve „studentském“ projektu byl úspěšně nastolen fungující model bádání, který byl zdokonalován v následujících letech a jehož se výzkumné týmy pracující s orální historií (minimálně na půdě ÚSD) fakticky přidržují do dnešních dnů.

Jak si povšimla zvědavá novinářka v jednom z dobových článků otištěném v říjnu 1997 (na základě rozhovoru s Miroslavem Vaňkem) na stránkách regionálního deníku, autoři se v souladu s interdisciplinárními trendy snažili věnovat pozornost také „přeshraničním“ aspektům svého tématu a již uvažovali (možná po maďarském vzoru) o pokračování výzkumu dalších společenských vrstev: „*Autoři knihy jsou sice historikové, ale všímají si i sociologických a psychologických aspektů. Zajímalo mě, proč si myslí, že ke zmapování revoluční situace je třeba tak detailně znát právě studentské prostředí. „Tehdejší studenti byla skupina lidí, která nebyla zatížena historií, traumatizována rokem 1968 a zdá se nám, že byla zcela specifická. Navíc se toho spoustu napsalo o českém disentu, ale systémová sonda do společnosti nám chybí. Nechceme zůstat jen u studentů, ale rádi bychom zmapovali podobným způsobem i další vrstvy společnosti, jako jsou herci, manažeři tehdejších podnikových molochů. Stranou nezůstanou ani menší články. Důležité je pak celou společnost*“

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Miroslav Vaněk a Milan Otáhal např. přednesli na téma *Studenti v období pádu komunismu* referát v rámci mezinárodního symposia *Studenti a profesori* k výročí 650 let od založení University Karlovy, které se konalo 11. 9. 1998 v Praze. O projektu na základě rozhovoru s Miroslavem Vaňkem referoval Rudolf Vévoda (mimořádně jeho bývalý kolega z ÚSD z let 1994–1997) 14. listopadu 1997 na stránkách Lidových novin; viz též Gabriela LACINOVÁ. Promluví hlavní aktéři listopadového studentského hnutí, *Plzeňský deník*, 10. října 1997. (Autorka článku byla mimořádně též narátorkou projektu.)

*situaci shrnout a zmapovat bílá místa.*⁴⁹ Mimochodem, v témže článku se dozvídáme, že publikační výstup připravovaný k 10. výročí sametové revoluce by mělo doprovázet i CD se stovkou rozhovorů s audiovizuální podobě. Tento na svou dobu nevšední záměr se díky technickým a materiálním nesnázím bohužel nepodařilo uskutečnit.⁵⁰

Výsledná kniha redigovaných přepisů, které byly doprovázeny jak historickými interpretacemi, tak i teoretickým pojednáním o metodě orální historie, se mj. díky dobrému načasování k desetiletému listopadovému výročí setkala s velkým úspěchem a s živým zájmem veřejnosti.⁵¹ Na tomto místě poznamenejme, že se liší závěry, odkud pramení „magická“ číslovka v názvu *Sto studentských revolucí*, uvádějící výsledný počet realizovaných rozhovorů. Podle mínění Oldřicha Tůmy pochází myšlenka na uplatnění „centeniálního“ schématu už od mapování jednoho sta životních osudů obětí maďarské revoluce 1956.⁵² Naopak podle dalších pramenů a svědectví pochází ona pověstná „stovka“ z pozdější fáze výzkumu, konkrétněji z průběhu realizace rozhovorů a poté ze závěrečných redakcí a přípravy výsledné publikace. V každém případě na vzniku názvu měla zásadní podíl Jana Svobodová v osobě hlavní redaktorky.⁵³ Ačkoliv na základě dalších indicií by se autor těchto řádek přikláněl spíše k druhé variantě, další relevantní prameny k rozřešení této

⁴⁹ Viz LACINOVÁ. *Promluví hlavní aktéři*.

⁵⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁵¹ Mezi vedlejší produkty této publikace mj. patří svého času proslulá výzva představitelům české politické reprezentace s názvem *Děkujeme, odejděte!* Viz:

http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bkujeme_odejd%C4%9Bte

(citováno, 4. 8. 2011). Analýza viz např. Vladimíra DVORÁKOVÁ. Dva pokusy o aktivizaci občanů: Impuls 99 a Děkujeme, odejděte. In: Václav V. NEKVAPIL (ed.). *Impuls pro občanskou společnost: Eseje o třetím rozměru demokracie*. Praha: Evropský literární klub 2003, s. 125–134; viz též Deanna Gayle WOOLEY. Ten years later: defining and redefining the Velvet Revolution in Czechoslovakia. In: Catherine BAKER – Christopher J. GERRY – Barbara MADAJ – Liz MELLISH – Jana NAHODILOVÁ (eds.). *Nation in Formation: Inclusion and Exclusion in Central and Eastern Europe*. London: SSEES Occasional Papers 2007, s. 25–41.

⁵² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 20. 6. 2011.

⁵³ Ze tří variant názvů (1. *Studenti v období pádu komunismu*; 2. *Sto studentských revolucí*; 3. *Studentská stávka 100krát jinak aneb Studenti v období pádu komunismu*) nakonec padla volba na prostřední návrh. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

hádanky (grantové návrhy, dílčí a závěrečné zprávy apod.) se bohužel prozatím nepodařilo dohledat...⁵⁴

Jak je možné soudit z dochovaného materiálu, publikace *Sto studentských revolucí* znamenala také velké množství ohlasů v médiích u nás i v zahraničí. Vedle oborových periodik (jako např. Soudobé dějiny, Bohemia nebo Biografie a dějiny) referovali o knize na svých stránkách deníky české (Mladá fronta DNES, Lidové noviny, Právo), ale i vybrané regionální deníky americké (Boston Globe) či německé (Tagesspiegel nebo Potsdamer Neueste Nachrichten), věnovaly se jí i některé české týdeníky (Týden, EURO) a taktéž měsíčníky (Bulletin).

Mezi pozitivními rysy knihy, které recenzenti vyzdvihly, patřila (vedle objemnosti publikace samotné) snaha přiblížit netradičními prostředky dějiny listopadové revoluce prostřednictvím zmapování života aktérů studentské stávkovy v pestré mozaice, zvláště když pozornost nebyla věnována pouze „známým tvářím“, ale také „pěšákům revoluce“ (především pak z regionů).⁵⁵ Přínos knihy spočívá podle mínění některých hodnocení také v tom, že se týká obecně dějin tzv. normalizace a přispívá k problematice (a problematizaci vidění) života lidí v její „sedé zóně“.⁵⁶ Někteří z recenzentů ocenily fakt, že dílo vyšlo jako nezamýšlená a objektivní odpověď na různé pozdní konspirační teorie o tom, „jak to vlastně bylo s revolucí 1989 doopravdy“ (např. dohoda velmocí, tajných služeb, části moci s částí opozice apod.).⁵⁷ Velkou pozornost vzbudila také samotná orální historie jako výzkumná

⁵⁴ Samotný Miroslav Vaněk v článku zpracovaném Rudolfem Vévodou (Lidové noviny, 1997) hovoří o „stovce oslovených studentů“. Podle údajů na webových stránkách Ústavu pro dějiny maďarské revoluce roku 1956 dosáhl výsledný počet rozhovorů s potomky obětí revoluce 1956 celkem 43. Viz http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/oha/az_archivumrol (citováno 4. 8. 2011). Naopak celkový počet rozhovorů v českém projektu činil celkem 102. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁵⁵ Viz např. Tomáš BRZOBOHATÝ. *Sto studentských revolucí*, *Týden* 45, 1999, s. 45; viz též Pavel MATOCHA. Každodenní život otců revoluce, *Euro* 46, 15. listopadu 1999, s. 45; viz též Marie ČERNÁ. O zlých učitelkách, pionýrském šátku, zelňače paní Adamcové a mnoha dalších věcech, *Soudobé dějiny* 7, 2000, č. 3, s. 386.

⁵⁶ Viz Petr ZÍDEK. Listopadová revoluce na knihkupeckých pultech, *Lidové noviny*, 16. prosince 1999, příloha Horizont, s. 11.

⁵⁷ Viz Padraic J. KENNEY. A hoax of a revolution?, *Boston Globe*, 25. November 1999, s. 1; viz též BRZOBOHATÝ. *Sto studentský revolucí*, s. 42.

metoda k poznání soudobých dějin v českém prostředí nepříliš užívaná, a proto se jí recenzenti také snaží čtenářům přiblížit.⁵⁸ Interpretační část práce byla kvitována především díky snahám o neideologické a objektivní zamyšlení se nejen nad rolí studentů v listopadové revoluci, ale také nad jejich „malými“ (či až „banálními“) životními příběhy v dějinách tzv. normalizace. Ty se výzkumníci snažili prostřednictvím analýzy dalších širších okruhů otázek (vliv rodiny, školního prostředí, mimoškolních aktivit apod.) zajímavým způsobem začlenit do dobového kontextu, s cílem důsledně se vyhnout pokusům o typizaci a přílišné zobecnění.⁵⁹ Navíc podle mínění některých recenzentů zařazením redigovaných prepisů do Přílohy, které mohou být dílem vnímány jako hlavní část knihy, tak autoři čtenářům dávají možnost udělat si svůj vlastní úsudek o dějinách, nebo si „... *jen číst o životech studentů, kteří odstartovali listopadovou revoluci.*“⁶⁰

Kritických hlasů nezaznívalo mezi množstvím ohlasů příliš, přesto se však objevily. Týkaly se údajné nevyváženosti díla, spočívající mj. v nejasném vymezení některých užívaných pojmů a konceptů („totalitní režim“, „konzumní společnost“), dále pak nejasného výběru vzorku narátorů (absence vysvětlení, proč sem nebyli zařazeni také středoškolská studenti, studenti ze Slovenska, proč není zachována „genderová parita“ v počtu narátorů nebo proč se nezdařilo realizovat interview s „pasivními“ studenty).⁶¹ Další z výtek se pozastavují nad (údajně) neujasněným cílem bádání, od toho se odvíjejícím „tápáním“ v interpretační části a směřováním mnoha témat (každodenní život vs. listopadové události) či naopak absence jejich hlubší analýzy (život mladých lidí v komunismu vs. obecně život mladých; tázání se po tom, co bylo pro narátory důležité apod.).⁶² Z dnešního pohledu se jako velmi příznačné je

⁵⁸ Viz např. Lone SARAUI. OTÁHAL, Milan and VANĚK, Miroslav: Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění, *Bohemia* 41, 2000, s. 485; viz též Josef CHUCHMA. Orální historie se chopila studentských vůdců, *Mladá fronta DNES*, 17. listopadu 1999, s. 22.

⁵⁹ Viz např. Martin KVÍTEK. VANĚK, Miroslav – OTÁHAL, Milan. Sto studentských revolucí. Praha NLN 1999, *Bulletin* 1999, č. 11, s. 9; viz též Ivan MAKÁSEK. Sto příběhů, *Hospodářské noviny*, 12.–14. 11. 1999, s. 7.

⁶⁰ Viz MATOCHA. *Každodenní život otců revoluce*, s. 45.; viz též ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 386.

⁶¹ Viz Petr ZÍDEK. Proč studenti před deseti lety zbořili komunismus, *Lidové noviny*, 27. 11. 1999, příloha Orientace; viz též ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 389–390.

⁶² Viz ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 388–389.

pro tehdejší dobu může jevit povzdechnutí jednoho z pisatelů-pamětníků na adresu historického úvodu s tím, že z jeho pohledu význam nemá, leč by mohl mít přínos alespoň pro dříve narozené: „*Další oddíl nám trochu nadbytečně vysvětluje život v období normalizace, ale dnešní ...náciletí to snad ocení.*“⁶³ I přes tyto výtky je možné říci, že obecně byla kritika vedena v konstruktivním duchu a že naopak i někteří kritikové na závěr konstatovali, že dílo i využití metody jsou i přes své nedostatky hodné následování a skýtají velkou inspiraci do budoucna.⁶⁴

Ideově návazným projektem se pak stal projekt *Kulturní a společenské aktivity mladé generace a cesta k občanské společnosti* (GA AV ČR, 1999–2001), který se podle svědectví pamětníků zrodil na základě analýzy a interpretace klíčového tématu z předešlých studentských vyprávění – popisu mimoškolních aktivit a trávení volného času v životních příbězích narátorů.⁶⁵ Výzkum sice nebyl založen pouze na orální historii, drtivá většina spolupracovníků však rozhovory nahrávala a pracovala s nimi (mj. kromě hlavního řešitele Miroslava Vaňka také Jaroslav Cuhra, Libuše Cuhrová a Petr Blažek). Publikační výstup v podobě knihy *Ostrůvky svobody* byl přijat sice méně halasně, přesto se zájmem v zainteresovaných kruzích.⁶⁶

Centrum a dějiny „paralelních elit“ aneb Léta 2000–2006

Z pohledu historicko-institucionálního se symbolickým orálně historickým rokem 1 stal rok 2000, kdy bylo jako jedno z oddělení ÚSD založeno Centrum orální historie (dále COH). Podle slov jednoho z jeho zakladatelů diskuze o jeho založení

⁶³ Viz Lubor FALTEISEK. *Revoluce očima studentů*.

⁶⁴ Viz ZÍDEK. *Proč studenti před deseti lety zbořili komunismus*.

⁶⁵ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011. Návrh tříletého projektu byl doporučen Vědeckou radou ÚSD v dubnu 1998 k podání současně u GA ČR a GA AV ČR. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 21. 4. 1998.

⁶⁶ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK. a kol. *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Votobia – ÚSD AV ČR, 2002. Práce byla pochválena např. pro využití doposud opomíjených zdrojů (včetně rozhovorů) např. při výzkumu fenoménu rockové hudby. Viz Radek DIESTLER. Miroslav Vaněk a kol. *Ostrůvky svobody (kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Rock & Pop & Musiq 2002*, Prosinec, s. 91. Recenze v pozitivním duchu viz též Michal ŠVERDÍK. *Byly ostrůvky svobody v moci púnoci?*, *Mladá fronta DNES*, příloha Střední Morava, 9. 12. 2002, s. 2.

probíhaly už od jara 1999 v průběhu příprav knihy *Sto studentských revolucí* a do těchto debat se zapojila kromě Milana Otáhal a Miroslava Vaňka také Jana Svobodová.⁶⁷ Jak praví archivní dokumenty, mělo se jednat nejprve o společný tříletý projekt ÚSD, Ústavu politologie FF UK a Národní knihovny na zřízení metodického centra (dále MC) pro orální historii, který se ucházel o podporu z grantových prostředků GA ČR. Podle dochovaných materiálů návrh obdržel takřka maximální hodnocení a hodnotitelé ocenili průkopnickou myšlenku i perspektivy orální historie obecně ve vztahu k rozvoji české historiografie, jak o tom svědčí i vyjádření jednoho z posuzovatelů: *„Jde o klíčově významný projekt rozvoje českého dějepisectví nejnovějších dějin. Je koncipován promyšleně k zformování MC, jež bude v ČR unikátní a v místě, jež je nejvíce kompetentní ve věci. Po realizaci přinese posun čs. dějepisectví k evropské úrovni. Promyšlenost projektu se projevuje v zapojení špičkových pracovišť i všech generací badatelů. Spojí se tak zkušenosti, získané v mezinárodní rovině problému, s nasazením mladších.“*⁶⁸ Návrh ve velké konkurenci nakonec nebyl doporučen k financování, nicméně díky vstřícnosti vedení ÚSD, v jehož čele od června roku 1998 stanul Oldřich Tůma, se COH podařilo založit z vlastních ústavních zdrojů. Vědecká rada ÚSD návrh schválila (symbolicky 17. listopadu 1999) a vedením COH byl pověřen Miroslav Vaněk.⁶⁹ Na okolnosti zakládání a rozvoje tohoto oddělení zavzpomínal po letech tehdejší i současný ředitel ÚSD v jedné osobě: *„... po úspěšném ukončení toho prvního velkého projektu, když byla odezva na knížku *Sto studentských revolucí* a kdy se opravdu jevilo, že to má velkou budoucnost. V roce 2000, když byl Mirek v Americe, jsme spolu s ním byli na sjezdu amerických orálních historiků v Durhamu, tak z toho pobytu tam čerpal teoretické a jiné inspirace, takže že by založení Centra byl nějaký velký problém, to ne... Byla to dohoda mezi námi dvěma... Mirek, pokud já si dobře pamatuju, byl*

⁶⁷ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁶⁸ Viz ÚSD, Spisovna COH, Hodnocení žádosti o udělení grantu Metodické centrum – oral history. Na řešení projektu se měli podílet Miroslav Vaněk, Milan Otáhal, David Weber a Jana Blahnová z Národní knihovny. Podle svědectví pamětníky by výše citovaný výrok měl pocházet z úst Dušana Třeštíka. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁶⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 21. 4. 1995 a 17. 11. 1999.

v tehdejší Vědecký radě, ale nebylo třeba překonávat žádný odpor, možná to vyvolalo jen postranní úšklebky od některých, kteří si to nedokážou odpustit. Samozřejmě problém byl postupně uspořít nejen z grantových, ale i z režijních peněz prostředky těch, dvou nebo tří lidí, kteří v Centru pracujou, ale i to se snad podařilo.“⁷⁰

Na adresu personálního obsazení COH jen dodejme, že se rozhodně nejednalo o oddělení nadmíru početné. Kromě svého vedoucího Miroslava Vaňka, dále pak zmiňovaného „doyena“ české orální historie Milana Otáhala (a také pracovníků zaměstnaných na grantové úvazky) v průběhu let spojili své pracovní zařazení a nasazení (zcela či alespoň dílem) tito jmenovaní: historik, politolog a takřka i právník David Weber (2002–2005); Petra Schindler-Wisten, za svobodna Trypesová, jak sama uvádí „vzděláním antropoložka, povoláním historička“ (od r. 2002, dnes na mateřské dovolené); historička Jana Melicharová (2002–2003); antropoložka Hana Pelikánová (2006–2011); historička a etnoložka Jana Nosková (2006); historička Jitka Sobotková (2007–2008), historička Hana Zimmerhaklová (2008–2010) a nejnověji historička a iberoamerikanistka Hana Bortlová (únor 2011 až dosud).⁷¹

Kromě aktivit primárního výzkumu a od toho se odvíjejících se úkolů „archivačně-inventarizačních“ v podobě budované sbírky rozhovorů se toto pracoviště profilovalo i vybudováním široké škály zahraničních kontaktů a také provozováním různých forem pedagogické a „propagačně-osvětové“ činnosti.⁷² Rozvoj intenzivní zahraniční spolupráce měl i své pozitivní stránky v oblasti hmotné, když se v roce 2001 Miroslavu Vaňkovi podařilo získat finanční podporu z University of North

⁷⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 21. 6. 2011.

⁷¹ Od roku 2006 působí v COH také autor tohoto pojednání, historik studiem i profesí.

⁷² V oblasti základního výzkumu se jednalo o bádání nad problematikou různých společenských z období tzv. normalizace i politických elit, disentu, mladé generace, dělníků, inteligence apod.; dále pak o výzkum problematiky českého exilu a emigrace, fenoménu chalupářství a dalších aspektů. O charakteristice činnosti COH viz Miroslav VANĚK. Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, *Soudobé dějiny* 9, 2002, č. 2, s. 332–336. O vědecko-pedagogických aktivitách COH blíže viz Pavel MÜCKE. Z Teplic až na kraj světa aneb Z učitele prezidentem. Malý biografický portrét Miroslava Vaňka, *Memo: Časopis pro orální historii / Oral History Journal* 1, 2011, č. 1, s. 97–99.

Carolina v Chappel Hill (UNC) ze Spojených států amerických, která mj. poskytlá COH významné materiální zázemí.⁷³

Velmi důležitá role připadla také činnosti metodologicko-metodické, v níž COH a především Miroslavu Vaňkovi vzhledem k publikaci základních přehledových studií, příruček, skript a manuálů v souladu se zahraničními trendy patří významné místo ve (spolu)utváření diskurzu české orální historie.⁷⁴ Podle mého soudu je nutno brát v potaz, že se pohybujeme v českém prostředí, kde po dlouhá léta panoval spíše dlouhodobý „ostych“, nezájem a skepse k vydávání teoretické a metodologické literatury, od nich odvislých diskuzí, následným reálným „odrazům“ ve vlastní výzkumné praxi, což bylo také několikrát kritizováno i uvnitř historické komunity samotné.⁷⁵ Díky zámožským kontaktům Miroslava Vaňka se na utváření orálně historické metodologie významně podílely americké vlivy a inspirace. Jak podotýká i sám jmenovaný, bez nich by bylo bádání o dosti chudší, pokud by se vůbec dokázalo dostatečně rozvinout.⁷⁶

Orálně-historické příručky a manuály se postupně tak, jak přicházely ve známost, dočkaly uznání v odborných i laických kruzích, včetně kruhů ministerských,

⁷³ Jednalo podporu výuky orální historie v koordinaci s Collegiem Hieronimi Pragensis, kde tehdy Miroslav Vaněk působil. V rámci Burch Scholarship poskytnutého UNC obdrželo COH částku 10.000 USD, což při tehdejším kurzu 42 Kč za 1 USD představovalo podporu více než významnou. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁷⁴ Kromě množství článků a studií viz např. Miroslav VANĚK. *Uplatnění metody orální historie*. In: Jiří KOCIAN (ed.), *Deset let soudobých dějin*. Praha: ÚSD AV ČR, 2001, s. 137–143; viz též Miroslav VANĚK a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: FF UP, 2003; viz též VANĚK. *Orální historie ve výzkumu*; viz též Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK – ÚSD AV ČR, 2007.

⁷⁵ Z pohledu reflexe soudobých dějin k teoreticky a metodologicky nejneproduktivnějším patřily v polistopadovém dvacetiletí u nás podle mého soudu dva rozsáhlé cykly debat: český „Historikerstreit“ navazující po 8. sjezd v Hradci Králové v roce 1998 a táhnoucí se na přelom tisíciletí a dále pak diskuze a mediální kampaně o „vyrovnávání se s minulostí“ zhruba mezi lety 2005–2010 provávající vznik a utváření Ústavu paměti národa.

⁷⁶ Miroslav Vaněk přisuzuje hlavní význam svým dvěma dlouhodobým pobytům v USA v letech 2000 a 2004 a dále pak množství výstupů a konzultací v rámci účasti na konferencích americké Oral History Association. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

což byl fakt možná o to překvapivější, že paralelně vydávané ediční a interpretační výstupy z vlastních projektů se s takovou mírou pochopení nesetkávali, jak se o tom ještě zmíníme později.⁷⁷ Za všechny jmenujme výrok Jindřicha Schwippela, průkopníka uchovávání rozhovorů v archivním prostředí, který v této souvislosti apeloval na nutnost koordinace činnosti orální historie a archivnictví ve společném zájmu: „... mají-li se záznamy oral history stát historickým pramenem, měly by být jako kterýkoliv jiný historický pramen uloženy na „věrohodném místě“ – a tím jsou především archivy, které jako instituce už ze zákona zaručují jejich trvalé uchovávání a zpřístupnění všem zájemcům.“⁷⁸

Dalším sledovaným projektem v pořadí byly *Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interviews* (2002–2004) navrhovatelů Miroslava Vaňka a Pavla Urbáška. Geneze tohoto projektu je opět velmi bohatá, dílem navazuje na pokusy o rozhovory s komunistickými funkcionáři z přelomu let 1989 a 1990, přičemž návrh se svým tematickým zaměřením blíží výzkumům týmu Františka Svátka, který se na ústavní půdě v letech 1991–1993 a 1994–1996 pokoušel odlišnými metodami zmapovat čs. elity z období let 1938–1956.⁷⁹ Zatímco dějiny čs. opozice a disentu patřily mezi témata poměrně frekventovaná, v té době patřil badatelský zájem o dějiny KSČ a jeho protagonisty v soudobém historickém bádání k velmi okrajovým tématům, o čemž svědčí i struktura projektů řešených v té době v ÚSD. Čestnou výjimku

⁷⁷ Pozitivní hodnocení příruček a manuálu viz např. Petr ZÍDEK. Miroslav VANĚK a kol. Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc: FF UP, 2003. *Lidové noviny*, březen 2004; recenze s dílčími výhradami, ovšem s pozitivním vyzněním viz např. Doubravka OLŠÁKOVÁ. Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, *DaS* 2008, č. 2, s. 45–46 nebo Sarah SCHOLL-SCHNEIDER. Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, *Bohemia* 48, 2008, s. 598–600. Posledně recenzovaná příručka byla též v roce 2009 doporučena MŠMT jako manuál vhodný pro využití ve výuce dějepisu 20. století.

Viz http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_318.pdf (citováno 8. 8. 2011).

⁷⁸ Viz Jindřich SCHWIPPEL. O orálních dějinách z pohledu archiváře, *Soudobé dějiny* 2005, č. 1, s. 188.

⁷⁹ Viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IA96302> (citováno 10. 8. 2011); viz též <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IAA963401> (citováno 10. 8. 2011).

v tomto ohledu představoval projekt od roku 2001 řešený týmem Zdeňka Kárníka, mapující dějiny KSČ a radikálního bolševismu.⁸⁰

Ne všechny hlasy zpočátku hovořily ve prospěch inkriminovaného návrhu, zejména díky plánované realizaci rozhovorů s bývalými komunistickými funkcionáři. Jeden z kmenových historiků ÚSD údajně podotýkal, že návrh je třeba velmi pečlivě prodiskutovat s vedením ústavu, neboť se jednalo o velmi citlivé téma a aby se případně předešlo problémům v budoucnosti. Další z historiků ÚSD se vyjádřil v tom smyslu, že on by si s bývalými komunistickými funkcionáři ani ruku nepodal....⁸¹ Historické aspekty nakonec převážily nad dobově podmíněnými předsudky, projekt, jehož spoluřešitelem se stal historik a archivář UP v Olomouci Pavel Urbášek, byl schválen VR ÚSD s pozměněným názvem a podán Grantové agentuře ČR.⁸² Zde se podle vzpomínek zainteresovaných pamětníků návrh setkal s velkým odporem a byl při svém prvním podání (v roce 2000) v příslušné podkomisi na GA ČR odmítnut a to i přes vysoce kladná doporučení externích hodnotitelů. Jak se praví v komentáři zpravodaje (Jiřího Bílka) k návrhu projektu: „Na rozdíl od posuzovatelů zastávám názor, že projekt není dobře upraven. Především není zřejmá metodologie (zejména výběru respondentů), finanční nároky jsou velmi vysoké a také výstup ve formě dílčích studií neodpovídá vynaloženým prostředkům i úsilí. Projekt nedoporučuji k realizaci.“⁸³

Když se v únoru 2001 ukázalo, že žádosti o podporu nebylo vyhověno, podnítilo to horečnou aktivitu mezi navrhovateli. Ti nejenže adresovali vedení GA ČR vysvětlující stanovisko (ač si byli vědomi neodvolatelnosti rozhodnutí dle stanov GA ČR) s požadavkem vysvětlení, zdali je možné že i přes kladné posudky může

⁸⁰ Viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IAA8063101> (citováno 10. 8. 2011).

⁸¹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁸² Původní název projektu zněl dosti neuměle: *Oral history – ohrožené skupiny – moc a opozice*. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 5. 4. 2000.

⁸³ Viz ÚSD, spisovna COH. Protokol o hodnocení návrhu grantového projektu GA ČR reg. č. 409/01/0633.

zamítnout návrh zpravodaj návrhu.⁸⁴ Dále pak za účelem „širší osvěty“ (opětovného) seznámení s činností COH a orální historií samotnou, ale i vysvětlení specifík podávaného návrhu (a osvětlení případných nedostatků) byla proto poté 1. března 2001 uspořádána na půdě ÚSD schůzka k problematice „Oral History“.⁸⁵ Zde byly za přítomnosti takřka dvou desítek zájemců z řad pražských i mimopražských akademických pracovníků (včetně navrhovatelů Miroslava Vaňka a Pavla Urbáška, potenciálních spolupracovníků týmu Milana Otáhal, Davida Webera a Jiřího Petráše a samotného zpravodaje Jiřího Bílka) tyto otázky diskutovány.⁸⁶

Lze jen těžko soudit, zdali mělo toto setkání nějaký rozhodný vliv, nicméně skutečností zůstává, že v dubnu 2001 byla doplněná žádost znovu podána u téže agentury a napodruhé se setkala s úspěchem. Členy badatelského týmu se zkušenostmi se Studenty se vedle výše zmiňovaného řešitele a spoluřešitele stal také Milan Otáhal, Květa Jechová, David Weber, Jiří Petráš a Jana Melicharová. Dále pak se k projektu připojila v roli koordinátorky a tazatelky projektu Petra Trypesová (Praha) a noví regionální členové týmu, Jana Nosková (Brno), Tomáš Niesner (Bruntál) a v závěrečném roce se připojili též Renata Pavelková (Olomouc), Lukáš Valeš (Plzeň, Klatovy), Zdeněk Doskočil (Praha, Chomutov) a Tomáš Vilímek (Praha). Česko-slovenský rozměr se podařilo do projektu dodat spoluprací se slovenskou historičkou a etnoložkou Lucií Segľovou, která díky získané podpoře od Nadacie otvorenej spoločnosti – Open Society Fundu sestavila svůj vlastní badatelský tým (Alexandra Gojdičová, Mária Machajdíková, Barbora Šedivá) a ten posléze paralelně realizoval i metodologicky identické rozhovory s narátory na Slovensku.⁸⁷ Jedním z dalších

⁸⁴ Viz ÚSD, spisovna COH. Stanovisko předkladatele projektu „Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Životopisná interviews“ k jeho nepodpoření ze strany GA ČR.

⁸⁵ Viz ÚSD, spisovna COH. Koncept přednášky „Oral history a její místo v české historiografii.“ ÚSD, 1. 3. 2001. Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

⁸⁶ Soudě podle účasti se jednalo o poměrně reprezentativní debatu. V auditoriu kromě výše zmiňovaných zasedli také „domácí“ Jiří Kocian a Jiří Pernes, a „přespolní“ Jana Burešová, Ivo Barteček, Karel Podolský nebo Radmila Slabáková z FF UP v Olomouci, Jan Gebhart z HÚ AV ČR, Pavel Rafaj z Archivní správy MV ČR, Jiří Polišenský z Národní knihovny ČR nebo Ivan Jakubec z FF UK. Viz ÚSD, spisovna COH. Prezenční listina semináře k problematice Oral History – ÚSD AV ČR 1. března 2001.

⁸⁷ Viz Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.). *Vítězové? Poražení? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 1. svazek. Praha, Prostor 2005, s. 19.

vedlejších efektů tohoto projektu bylo navázání intenzivní vědecko–pedagogické spolupráce s UP v Olomouci, kde oba řešitelé též v průběhu let 2002 a 2003 realizovali (spolu s Josefem Bartošem a Ivo Bartečkem) dva kurzy orální historie pro studenty Katedry historie Filozofické fakulty. Z řad vyškolených studentů se posléze rekrutovali též někteří tazatelé projektu.⁸⁸ Bohužel vzhledem k nastalým okolnostem a personálním neshodám s vedením Katedry historie FF UP se nepodařilo dokončit myšlenku utvoření orálně historického centra na olomoucké univerzitní půdě, jehož vznik byl předběžně plánován od zimního semestru školního roku 2003/2004.⁸⁹

Za nejzávažnější metodologické specifikum je možné považovat kontaktování narátorů z řad komunistických funkcionářů, které bylo nakonec díky systematickému a přitom eticky i právně bezproblémovému přístupu poměrně úspěšné: ze 73 oslovených bývalých funkcionářů se jich 43 nakonec rozhovor rozhodlo poskytnout. Na jeden metodologicky velmi zajímavý (a přitom do značné míry kuriózní) případ odmítnutí po realizaci prvního rozhovoru, a to z rodinných důvodů, vzpomínal jeden z tazatelů: *„To bylo v Liberci ... pán mě přijal a seděla u toho i jeho manželka. Já jsem jim vysvětlil, vo co jde, té paní se to sice moc nelíbilo, nicméně potom odešla dělat něco vedle do té kuchyně. Ale přitom měla pořád otevřený dveře. On mi vyprávěl a ona najednou začala mixovat, pak říkal zase něco jiného a vona za chvíli prošla a řekla: „Péťo, tohle by si ale říkat nemusel...“ No a tahle to bylo. A nakonec jsem mu ukazoval všechny ty dokumenty, podepisoval se ten souhlas, protože mi na začátku říká: „Podepíšeme to potom...“ A ta paní si ke mně zase sedla a pořád po mě chtěla nějaký kulatý razítko. Ale já jí říkám: „Já nejsem žádná státní instituce, mě to nedáváte z žádného úředního rozhodnutí... jak jsem vám to vysvětlil, dáváte mi to z vlastního rozhodnutí a my si tahle budeme věřit...“ A odjel jsem s tím, že mi to ten pán podepsal, že mu poté dám přepis a podepíšeme to na papír. Druhý den ráno telefon a volala ona, že si to manžel rozmyslel. Já říkám: „Dobře...“, ale jestli by mi mohl zavolat manžel, že bych to potřeboval slyšet od něj. „Ne, manžel si to rozmyslel, my jsme se tak dohodli...“ ... já jsem mu poté zavolal, protože jsem na něj*

⁸⁸ Rozhovory po již běžící projekt v rámci studentských prací realizovali Michael Viktořík, Pavel Mücke a Radim Píček.

⁸⁹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke, 22. 8. 2011.

mobil měl a on říká: „No, víte, vono to asi bude takhle lepší, manželka bude klidná a tak...“⁹⁰

Z okruhu disidentů pak činila úspěšnost 77 rozhovorů ze 79 oslovených – nedošlo k realizaci rozhovoru s Erazimem Kohákem a také s Milanem Uhdem, který v té době připravoval své vlastní psané vzpomínky. Jak přiznávají i sami řešitelé, významnou měrou se na úspěchu podílel sociolog František Zich v roli „gatekeepera“, který zprostředkoval velké množství kontaktů na první skupinu narátorů.⁹¹ Opět viděno z retrospektivy a nadneseně řečeno, dějiny nakonec daly obezřetným krokům z počátků projektů (zejména v etické a právní oblasti). Získáním takovéto kolekce rozhovorů nejenže se nesplnily krizové scénáře vývoje projektu předvídané kritiky (tj. že se nepodaří získat interviews s politickými elitami), ale naopak výsledky předčily očekávání, a to i v mezinárodním srovnání.⁹²

I v průběhu tohoto projektu byly jak výsledky, tak i metoda orální historie průběžně prezentovány prostřednictvím konferenčních příspěvků, článků a dílčích studií a také medializovány v tisku, v rozhlasu a také v televizi. Vzhledem k postupně se zvyšující laické poptávce po poznání života a názorů bývalých předrevolučních elit (ale i zájmu o metodu samotnou) se stal tento projekt také pubičkým kamenem ve vztahu k médiím, ale také co se týče „formování názorů“ některých kolegů z oboru. Jako exemplární případ pro doklad těchto tvrzení může posloužit veřejná prezentace uspořádaná 21. října 2004 k 5. výročí založení COH v proslulé místnosti č. 206 v budově AV ČR na Národní třídě č. p. 3 v Praze. Ve slunečném odpoledni zde byli přítomní seznámeni s badatelskými výsledky z uplynulých let a měsíců a byly zde taktéž promítnuty videoukázky z dokončovaného projektu, ve kterých promluvili Miloš Jakeš a Václav Havel. Právě ty (vedle některých vyjádření pro média) stály v jádru následných diskuzí a urgencí. Ačkoliv podle mínění autorů prezentace byly

⁹⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

⁹¹ Viz VANĚK – URBÁŠEK (eds.), *Vítězové? Poražení?*, s. 19.

⁹² Především, že shrnující interpretační studie vycházející z tohoto, byla o několik let později zařazena do prestižního průvodce orální historií. Viz Miroslav VANĚK, *Those Who Prevailed And Those Were Replaced: Interviewing On Both Sides of A Conflict*. In: Donald A. RITCHIE (ed.), *The Oxford Handbook Of Oral History*. Oxford University Press 2011, s. 37–50.

tyto ukázky míněny jako ilustrativní ukázka z běžících výzkumů, některými z přítomných historiků byly vnímány jako „vzpomínky starých zbrojnošů“, které bez dostatečné interpretace obecnému historickému poznání příliš nepřinášejí. Ze vzájemného neporozumění (a možná i nepochopení) se posléze na stránkách odborných periodik odvinula živá polemika týkající vyjasňování stanovisek na téma orální historie, jejích možností, úskalí, problematiky interpretace a vůbec využití při výzkumu soudobých dějin, a to z retrospektivního pohledu k oboustrannému prospěchu.⁹³

Naopak někteří z přítomných žurnalistů ukázek a také následných interview s řešiteli projektu následně využili k vulgarizaci a bulvarizaci výzkumného tématu, která místy hraničila až s dezinterpretací. (Na druhou stranu poprvé se článek týkající badatelských výsledků COH dostal na prestižní první stranu celostátního tištěného deníku...) Samotný článek (Jakeš rozhodoval o zásahu na Národní třídě v pyžamu. *Mladá fronta DNES*, 21. 10. 2004), na něj řešitelé následně odpověděli dopisem autorovi, možná přispěl ke zvýšení prodejnosti a snad i k alespoň dílčímu zvýšení zájmu o téma komunistických elit, v aktuálním dění ovšem učinil medvědí službu badatelskému týmu, který dokončoval závěrečné práce na výsledné publikaci editovaných přepisů. Hrozbu hromadného odmítání souhlasu k publikaci (tím faktického neúspěchu projektu v jeho polední fázi) se podle mínění pamětníků podařilo odvrátit díky intenzivní komunikaci a vysvětlování dotčeným narátorům včele s bývalým generální tajemníkem ÚV KSČ Milošem Jakešem. Ve střednědobém i dlouhodobém časovém horizontu se ukázalo být důležitým, že se nakonec podařilo vše vysvětlit a dostat tak profesionálním etickým i právním standardům, což se zúročilo i v budoucnosti.

⁹³ Viz Jiří BÍLEK. Rozpaky nad „Oral History“, *Historie a vojenství* (dále *HaV*) 53, 2004, č. 1, s. 121–122; reakce viz Miloš HAVELKA. Rozpaky nad „provinciálním“ realismem, *Soudobé dějiny* 2004, č. 4, s. 117–119; viz též Jiří PETRÁŠ. Rozpačité Rozpaky Jiřího Bílka, *HaV* 54, 2005, č. 1, s. 151; viz též Pavel URBÁŠEK. K Bílkovým Rozpakům nad „Oral history“, *HaV* 54, 1, (2005), s. 151; viz též Miroslav VANĚK. K Bílkovým Rozpakům nad „Oral History“, *HaV* 54, 2005, č. 1, s. 150.

Projekt posléze svými závěrečnými výsledky vzbudil vzdušnou vlnu ohlasů jak u odborníků, tak i u laické veřejnosti a to včetně zahraničí.⁹⁴ Projekt samotný byl za ÚSD nominován na cenu Akademie věd ČR za rok 2005 a navíc jeden z hlavních publikačních výstupů, kniha *Vítězové?! Poražení...?!*, byl ve čtenářské anketě časopisu *Dějiny a současnost* zvolena Knihou roku 2005.⁹⁵ Asi nejvíce pozornosti vzbudila paleta názorů a vzpomínek jednotlivých dobových aktérů shromážděná v „úctyhodném díle“, kterou např. denní tisk zprostředkoval v podobě poměrně rozsáhlých a početných citací ukázek z jednotlivých rozhovorů (Právo, Mladá fronta DNES, Lidové noviny).⁹⁶ Analytičtěji zaměřené recenze z deníků, týdeníků či odborných periodik poukazovaly na přínos *Vítězů...?! Poražených...?!* jakožto potenciálního pramene, na pozoruhodné detaily z každodenního života komunistů i disidentů a také ocenění regionálního rozvrstvení narátorů.⁹⁷ Stejně tak jsou opět přibližovány (ovšem už spíše v menší míře a s menší naléhavostí) základní charakteristiky orální historie, její přínos i úskalí.⁹⁸ Na ukázkou z pozitivních ohlasů citujme názor jednoho z recenzentů, který ocenil zejména knihu rozhovorů s komunistickými funkcionáři ve vztahu ke zkoumání dějin tzv. normalizace: „Dva

⁹⁴ Hlavními publikačními výstupy projektu se stala díla Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.). *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 2 svazky. Praha, Prostor 2005; Miroslav VANĚK (ed.). *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006.

⁹⁵ Kniha se umístila na 1. místě ankety s 8 hlasy z celkem 70 došlých a přestihla tak o jeden hlas dílo medievisty Martina Wihody (*Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha, Argo 2005) a o dva hlasy synteticko-komparativní dílo Jana Křena (*Dvě století střední Evropy*. Praha, Argo 2005) a edici barokních kázání literárního historika Miloše Sládka (*Svět je podvodný pastýř aneb V7bor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha, Argo 2005). Viz Eduard BURGET. Historická kniha roku 2005. Vyhlášení výsledků ankety DaS, *DaS* 2006, č. 5, s. 13.

⁹⁶ Viz např. Miroslav ŠÍŠKA, *Vítězové a poražení o listopadu 1989*, *Právo*, 12. listopadu 2005, s. 19; viz též „Nečekali jsme, že doje k drsnému zásahu“ a „Strana podcenila vážnost situace“, *Lidové noviny*, 15. listopadu 2005, s. II a III; viz též Jan GAZDÍK. 17. listopad zaskočil vítěze i poražené, *Mladá fronta DNES*, 16. 11. 2005, s. B 5; Podobně bylo citováno i ze sborníku interpretačních studií *Mocní? a bezmocní?* Viz Jan GAZDÍK. „Gorbačov to teda potentoval geniálně. Akademie věd shromáždila výpovědi komunistických funkcionářů o pádu totalitního režimu, *Mladá fronta DNES*, 11. října 2006, s. 1 a s. A 4.

⁹⁷ Viz např. *Vítězové? Poražení?*, *Reflex* 50, 2005, s. 51.

⁹⁸ Viz Viktor ŠLAJCHRT, *Úkol pro geniálního historika*. In: *Respekt* 8, 20.–26. únor 2006, s. 22; viz též Ivan DRAMLITSCH, *Als man im Politbyro über Damenbinden sprach*, *Prager Zeitung*, 16. November 2006, s. 5.

svazky o úctyhodném rozsahu v sobě skrývají nečekané množství poznatků o době posledních dvaceti let existence komunistického režimu v Československu. ... Druhý svazkem, obsahujícím rozsáhlé rozhovory s „poraženými“ ... se Centru orální historie ÚSD AV ČR podařil nebývalý průlom do jejich zvláštního světa. Metoda oral history je někdy „tradičními“ historiky zatracována. Jistě, svědectví po letech není archivním dokumentem (ale i ten je třeba podrobit kritice). Nicméně přináší poznatky, které v úředním dokumentu nenajdeme. Navíc, jako v tomto případě, nechává nahlédnout do společnosti, která byla běžnému občanu uzavřena. ... ÚSD AV ČR tím, že zpřístupnil jinak nedostupné informace, otevřel nové možnosti, jak porozumět tzv. normalizaci. Metoda orální historie i zde potvrdila svůj přínos pro historickou vědu.“⁹⁹ Významný přínos pro výzkum dějin tzv. normalizace, „zbarevnění“ jeho doposud spíše „černo-bíle“ líčeného obrazu, zdroj informací pro mladou generaci či prostá inspirace k zamyšlení, takového atributy recenzenti připisovaly sborníku interpretačních studií.¹⁰⁰

Naopak mezi negativy byly edici rozhovorů vytýkány formální záležitosti (např. chybějící rejstřík), dále pak zvolené definice skupin narátorů, v některých případech způsob tázání se narátorů a především rozpaky či otevřené zklamání nad tím, že rozhovory nejsou dále interpretovány.¹⁰¹ Po vydání *Mocných? a bezmocných?* část těchto výtek sice takřkajíc „odpadla“, nicméně podobně jako Sto studentským

⁹⁹ Viz Prokop TOMEK. Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.), *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 1. svazek. Praha, Prostor 2005, *Securitas Imperii* 14, 2006, s. 458.

¹⁰⁰ Viz např. Monika VRZGULOVÁ. Sila l'udských příběhův, *Knihy a společnost* 2006, č. 12, s. 6; viz též Kristina ALDA. Book sheds light on Normalisation, *Prague Post*, 25th October 2006; viz též Petr SVOBODA. Miroslav VANĚK (ed.), *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006, *Securitas Imperii* 16, 2001, č. 1, s. 234–236; viz též Doubravka OLŠÁKOVÁ. Kniha o které se hovoří, Miroslav VANĚK (ed.), *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006, *Dějiny a současnost* (dále DaS) 29, 2007, č. 3, s. 44.

¹⁰¹ Viz např. ŠLAJCHRT. Úkol pro geniálního historika, s. 22; viz též Martin FRANC. *Otazníky nad „opus magnum“ české orální historie, Soudobé dějiny* 13, 2006, č. 3–4, s. 476–477; viz též Hedvika NOVOTNÁ. *Kdo je vítěz a kdo poražený?*, A2 – kulturní týdeník 2005, č. 12–13, s. 30. Podle mínění jednoho z autorů byl sborník interpretačních studií vydán zvlášť vzhledem k tomu, že nebyl soubor studií ještě připraven k vydání ve stejnou dobu jako editované rozhovory. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

revolucím i zde uveřejněným interpretacím byla dílem vytýkána interpretační neujasněnost, přílišná interpretační soustředěnost na skupinu opozice a také nedostatek průřezových „komparativních“ studií.¹⁰²

Co se týče začlenění těchto výsledků do celkového historiografického kontextu, vybraní recenzenti konstatovali poměrně významný fakt, že díla mj. přispěla k posunu diskurzu bádání o listopadové revoluci a pádu komunistického režimu od již zmiňované roviny nových zjištění rázu faktografického („jak to vlastně tehdy bylo“) směrem k rovině reflexí a to na obou stranách pomyslné barikády.¹⁰³ Významně tak přispěly k počátku odideologizovanému náhledu na tohoto období, což by se mělo stát podle jejich názoru úkolem dalších historiků. Zároveň pak ve „vizionářském duchu“ bylo poukázáno na důležitost orální historie jakožto metody k získání jedinečných svědectví pro psaní „demokratizovaných“ dějin, jejichž prameny se historikům ztrácí s úbytkem tradičních materiálů (např. psané korespondence). Jak podotýká recenzentka ve velmi umně narážce na název sborníku: *„Třebas nám teď nabízí oral history náhradu za to, co dnes rozumíme pod pojmem pramen a osobní pozůstalost. Nevím, jen mě děsí představa archivního materiálu úřední proveniencí, který se co nevidět stane alfou a omegou historického bádání. ... Někomu ta myšlenka může přijít velmi vědecká, mně osobně nikoliv. Mocní by se v takovýchto dějinách stali ještě mocnějšími a bezmocní ještě bezmocnějšími.“*¹⁰⁴

Od dějin „mlčící většiny“ k syntéze dějin české společnosti z pohledu orální historie aneb Léta 2005 až 2015 (?)

Paradoxně i přes nesporný úspěch projektu i jeho výstupů se samotné COH ocitlo v roce 2005 ve velmi těžké situaci. O rok dříve, v dubnu 2004, byl podán u GA ČR návrh standardního tříletého projektu, který se obracel k mapování doposud „upozaděných vrstev“ české společnosti předlistopadového dvacetiletí, dělníků a

¹⁰² Viz např. FRANC. *Otazníky nad „opus magnum“ české orální historie*, s. 478–479; viz též Hedvika NOVOTNÁ. Paměť a vyprávění. Normalizace v pojetí oral history, *A2 – kulturní týdeník* 2007, č. 1, s. 34 (k dispozici na <http://www.advojka.cz/archiv/2007/1/pamet-a-vypraveni>, citováno 23. 8. 2011).

¹⁰³ Viz např. Petr ZAVADIL. Každý rok jiné výročí, *Lidové noviny*, 15. listopadu 2005, s. 1.

¹⁰⁴ Viz OLŠÁKOVÁ. *Kniha o které se hovoří*, s. 44.

profesí inteligence.¹⁰⁵ Po zkušenosti s předešlými výzkumy s „dějnotvornými“ elitami se výzkumníci COH poprvé obrací od dějin politických spíše k dějinám sociálním a dějinám společnosti obecně. V celkovém historiografickém kontextu se jedná o velmi důležitý počín, minimálně v celoustavním rámci: shrnující projekt Oldřicha Tůmy *Dějiny české společnosti v letech 1945–1989* (GA ČR 2003–2005) měl díky svým výsledkům těžiště spíše v sociálních dějinách před rokem 1968, další projekty věnující se normalizačnímu dvacetiletí se pak zaměřovaly na spíše specifické otázky církevních dějin (Jaroslav Cuhra) nebo na mapování „polooficiálních“ či opozičních aktivit mladé generace (Petr Blažek).¹⁰⁶ Dodejme jen, že vedle tohoto klíčového tématu byly členy COH v médiích avizovány také přípravy dalších orálně historických projektů, které se týkaly dějin čs. exilu ve druhé polovině 20. století, problematiky čs. politických vězňů 50. let a také životních příběhů účastníků druhého odboje.¹⁰⁷

Vzhledem k tomu, že se COH nezdařilo pro rok 2005 uspět ani s jedním ze tří grantových návrhů, hrozilo nejen zastavení výzkumů, ale i rozpad velmi úspěšně (na formální i neformální bázi) pracující sítě spolupracovníků a ohrožení činnosti COH samotného.¹⁰⁸ S troškou nadsázky je možné říci, že vývoj české orální historie se ocitl na pomyslné křižovatce... Díky velmi intenzivní vyjednávací činnosti jeho vedoucího a vstřícnému přístupu vedení AV ČR (především pak tehdejší místopředsedkyně 3. vědní oblasti, etnoložky Lýdie Petráňové) se podařilo získat

¹⁰⁵ Název tohoto návrhu zněl *Sonda do čs. společnosti v období tzv. normalizace. Životopisné rozhovory*. Viz Interní zpravodaj ÚSD 5/2004 (květen).

¹⁰⁶ Charakteristika Tůmova grantu viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GA409/03/0237> (citováno 20. 8. 2011); o projektu Jaroslava Cuhry s názvem *Stát a katolická církev v Československu v letech 1968–1989* (juniorský projekt GA ČR 2003–2005) viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=KJB8063302> (citováno 20. 8. 2011); o projektu Petra Blažka s názvem *Neformální mírové aktivity v Československu 1980–1989* (juniorský projekt GA ČR 2004–2005) viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=KJB8063402>.

¹⁰⁷ Viz Miroslav VANĚK. Centrum orální historie, *Akademický bulletin* 2005, č. 1 (elektronická verze k dispozici na <http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/1/obsah/centrum-oralni-historie.html>), citováno 22. 8. 2011).

¹⁰⁸ Vedle již zmiňovaného návrhu „velkého projektu“ o dělnících a inteligenci se jednalo o návrh juniorského grantu Petry Trypesové u GA AV ČR (*Životní příběhy účastníků čs. odboje za 2. světové války*) a dále o návrh standardního grantu Miroslava Vaňka u téže agentury (*Kulturní, společenské a politické aspekty rockové (rockenrollové) hudby v Československu v letech 1956–1989*). Viz Interní zpravodaj ÚSD 5/2006 (červen). O neradostném prožitku okolnosti podávání návrhu „vojenského“ projektu a jeho obhajoby před VR ÚSD viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Petrou Schindler vedl Pavel Mücke, 20. 7. 2011.

roční „překlenovací grant“ a tím bylo i zachráněno jádro ústavního badatelského týmu.¹⁰⁹ Následně žádosti o další standardní projekt u GA ČR i u GA AV ČR byly úspěšné a COH tak mohlo od prvních měsíců roku 2006 početně rozšířit své řady a kontinuálně pokračovat v základním výzkumu.¹¹⁰

V prvé řadě se jednalo o inovovaný projekt *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (GA ČR 2006–2008). Mezi jeho metodologické zvláštnosti patřilo poměrně široké vymezení dělnických profesí a profesí inteligence. Jak bylo uvedeno ve vlastním návrhu: „*Pokud jde o příslušníky obecně dělnických profesí, budou narátoři vybráni z velkých i malých podniků z různých odvětví lehkého a těžkého průmyslu (např. ČKD Praha, Škoda Plzeň, Škoda Mladá Boleslav, Vítkovice a Nová Huť, doly v severních Čechách a na Ostravsku, textilní a potravinářský průmysl apod.). Inteligenci chápeme v jejím klasickém pojetí, tj. jak vysokoškolsky vzdělané lidi, kteří pracují alespoň po část sledovaného období v povoláních odpovídajících jejich vzdělání. Hlavní pozornost se bude věnovat technokratické-manažerské vrstvě, učitelům, lékařům, vědcům, umělcům, pracovníkům v justici apod.*“¹¹¹ Definice byly v ohni velmi živých debat řešitelského týmu posléze upřesněny a bylo stanoveno, že za dělníky či dělnice by měli být považováni manuálně pracující, kteří nedisponují vyšším vzděláním, než je vyučení (a zároveň se nejedná o „falešné dělníky“ z řad postižených příslušníků inteligence např. po r. 1968). Druhou skupinu pak měli tvořit vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří rámcově působili v profesi související s jejich vzdělávací přípravou.¹¹² Stejně tak byla obhájena před některými skeptickými názory

¹⁰⁹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

¹¹⁰ Od března 2006 se pracovníkem COH na částečný úvazek staly Hana Pelikánová a Jana Nosková, od února téhož roku taktéž autor tohoto pojednání.

¹¹¹ Viz ÚSD, Spisovna COH, Grantová přihláška standardního projektu GA ČR *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (podáno 9. 3. 2005) – část C, zdůvodnění návrhu, s. 4

¹¹² Viz ÚSD, Spisovna COH, Teze k metodologické schůzce k projektu „*Dělníci a inteligence*“ z 25. 4. 2006.

nakonec obhájena jedinečná myšlenka a možnost poprvé genderově podchytit narátory co do počtu v poměru 50% mužů a 50% žen.¹¹³

Pomyslný „vzorek“ měl být (vedle již „tradičního“ regionálního rozvrstvení) rovněž vymezen generačně stanovením přibližného data narození narátorů mezi léta 1930–1950. Jak dále stojí ve zdůvodnění návrhu, cílem výzkumu se pak mělo stát: „... zkoumání mentality a proměny názorů a postojů dvou vrstev společnosti ... k normalizačnímu režimu. Pozornost bude soustředěna na každodenní život a chování příslušníků uvedených skupin, na objasnění otázky, proč se chovali tak, jak se chovali, a to jak v období před listopadem 1989, tak i v období tzv. sametové revoluce. Výsledky projektu tím přispějí i k rozšíření, prohloubení a zkonkrétnění dosavadních analýz charakteru „normalizačního“ režimu.“¹¹⁴ To vše se mělo dít s vědomím, že se díky vyšší věku jedná o „ohrožené skupiny“ potenciálních narátorů.

Jak je zřejmé i ze zápisů ze schůzek řešitelského týmu, mezi praktickými specifiky je možné jmenovat také obavy badatelského týmu, zdali budou schopni badatelé „porozumět“ svým protějškům z řad „obyčejných lidí“ (především pak příslušníků dělnických profesí) a jakým způsobem tito budou např. reagovat na otázku, zdali by poskytli svůj životní příběh k vědeckým účelům.¹¹⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že bylo nakonec realizováno celkem 113 rozhovorů a z toho bylo 61 z příslušníky dělnických profesí (51 pak s příslušníky profesí inteligence), původní obavy se naštěstí nepotvrdily. Vůbec celkovým počtem rozhovorů projekt výrazně překročil původní předpoklady a také očekávání, neboť ve schváleném návrhu bylo přislíbeno „pouhých“ osm desítek rozhovorů.

Tak jako v předešlých letech, i zde byly průběžné výsledky prezentovány prostřednictvím konferenčních příspěvků, přednášek, dílčích studií a také mediálních

¹¹³ Viz ÚSD, Spisovna COH, Zápis ze 4. schůzky grantového projektu *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* z 10. 5. 2006.

¹¹⁴ Viz ÚSD, Spisovna COH, Grantová přihláška standardního projektu GA ČR *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (podáno 9. 3. 2005) – část C, zdůvodnění návrhu, s. 4.

¹¹⁵ Viz ÚSD, Spisovna COH, Zápis ze 1. schůzky grantového projektu *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* z 1. 2. 2006.

výstupů. Je možné říci, že *Dělníkům a inteligenci* se oproti *Politickým elitám a disentu* poněkud vyhybaly závažnější veřejné polemiky a také nesnáze spojené s dezinterpretací výsledků v médiích. (Nabízí se zde kacířská myšlenka, že toto téma nebylo z pohledu „médiásféry“ shledáno jako dostatečně atraktivní...)

Vlajkovou lodí publikačních výstupů se pak stala trojsvazková kniha *Obyčejní lidé...?!* přinášející čtenářům soubor interpretačních studií a také edice čtyř desítek reprezentativních (edičně upravených) rozhovorů.¹¹⁶

Soudě podle vyšších recenzí a článků, byly reakce na tento trojsvazek ve srovnání s „*Vítězi a poraženými*“ spíše méně hlučné, vlažné, místy i rozpačité, přesto však dílu přiznávající jeho přínos. Z objemného díla, které, jak konstatoval jeden z posuzovatelů „*je výsledkem neutuchající píle badatelského týmu COH*“, recenzenty spíše zaujaly editované přepisy než vlastní interpretace, více komentářů bylo proneseno spíše na adresu rozhovorů s dělníky než na ony vedené s příslušníky inteligence. Porozumění dílo našlo spíše než mezi profesními historiky v řadách zástupců příbuzných oborů a oblastí (literární věda, literatura). Zatímco historikové opětovně vyjádřili své pochybnosti nad způsobem interpretace (byť jedním dechem konstatují „pozitivní poučení z předešlých nezdarů“), sklonům k upřednostňování jednotlivostí a fragmentárnosti textů a zejména (údajnou) absenci konfrontace získaného materiálu s dalšími prameny a také výzkumy na podobné téma, které některým recenzentům scházelo v případech většiny publikovaných studií.¹¹⁷ Na adresu editovaných rozhovorů jsou pak místy vyjadřovány pochybnosti o způsobu jejich vedení (lepší expertní příprava některých tazatelů), redakcí („neopoznámkové

¹¹⁶ Viz Miroslav VANĚK (ed.). *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha, Academia 2009.

¹¹⁷ Jeden z recenzentů se dokonce domnívá, že autoři většiny interpretací fakticky nahradili práci s tradičními (archivními) prameny výpověďmi pamětníků a na jejich základě se snažili sepsat dějiny ve stylu „jak to tenkrát bylo“, což vedlo k fetišizaci jednoho druhu pramene. Podle mého soudu zůstává otázkou, do jaké míry se jedná o skutečné nedostatky studií a do jaké míry o nepochopení charakteru práce s orálně historickými zdroji a způsoby jejich interpretace ze strany recenzentů. Viz Martin FRANC. *Překvapivě pestrý obraz života za „normalizace“*. „*Obyčejní lidé*“ ve výzkumu orální historie, *SD* 16, 2001, č. 4, s. 703–704; viz též Vítězslav SOMMER. Kniha, o které se hovoří, *DaS* 2011, č. 3, s. 44. O metodologických otázkách projektu a způsobech interpretace získaných rozhovorů viz VANĚK, *Obyčejní lidé...?!*, s. 15–22.

výpovědi“; absence tematických rejstříků), rozsah či forma zařazení některých rozhovorů („krátit, krátit, krátit“; anonymizace některých rozhovorů) a vůbec kruciólní otázka, zdali by „méně neznamenalo více“ (např. publikace souboru studií doplněná editovanými a opoznamkovanými rozhovory na příloženém CD).¹¹⁸

Mezi pozitivními rysy naopak byla (kromě rozsahu) mj. vyzdvižena inspirativnost díla, ať už jako cesty od „stereotypního nahlížení“ minulosti a naopak možný zdroj poznání názorů, motivací a postojů lidí v (či „k“) období normalizace. Právě přesah rozhovorů i do polistopadového období tak podle nich skýtá možnost srovnání v pestré a „neideologické“ perspektivě. Jak podotýká recenzent – literát: „*Osmnáct stovek stran knižního triptychu Obyčejní lidé..?! ... nelze učít. Tyhle životy, banální až hanba, však přesto stojí za zvláštní pozornost. Dva svazky rozhovorů a jedna kniha interpretačních studií nabízí jedinečnou šanci poodhrnout dějinám ideologický závoj a spatřit naši nedávnou historii jinýma očima.*“¹¹⁹ Další z pisatelů poukazují na fakt, že bez analýzy nahraných rozhovorů by jen stěží bylo možné podrobit zkoumání specifický fenomén paměti.¹²⁰ Jeden z autorů – recenzentů své myšlenky dokonce rozvádí ve snaze využít dílo k nadčasovým „etologickým“ úvahám“ nad charakterem vztahu člověka a veřejné sféry v konkrétní době: „*Má člověk povinnost chovat se za určitých okolností jako homo politicus? A jsou zbabělci všichni, kdo nejsou hrdinové? Není to nic převratného. Důležité však je, že odpověď na tyto otázky česká společnost sama sobě stále dluží. Nelze samozřejmě čekat, že je přinese historická studie, jakkoli objemná či detailní. Ta přináší pouze empirický materiál, aby argumenty v případě diskuzí nestály na hliněných nohou ideologie nebo přebujelého ega té či oné strany. Ony tři tečky, otazník a vykřičník v názvu díla naznačují cestu, jakou se náš pohled na sebe sama může – ale také nemusí – ubírat.*“¹²¹

¹¹⁸ Viz Jiří TRÁVNÍČEK. „Něco bylo dobré a něco zase není dobré teď“. Takzvaná mlčící většina z pohledu orální historie, *Host* 2010, č. 5, s. 71–72; viz též FRANC. *Překvapivě pestrý obraz života za „normalizace“*, s. 704–706.

¹¹⁹ Viz Jan NĚMEC. Dějiny psané zdola, *Respekt*, 4.–10. ledna 2010, s. 48.

¹²⁰ Viz SOMMER. *Knihy, o které se hovoří*, s. 44

¹²¹ Viz NĚMEC. *Dějiny psané zdola*, s. 49.

I přes nárůst „nejednoznačných“ referencí (které je možno troškou nadsázky připodobnit k pojednávanému období tzv. normalizace) je podle mého soudu možné považovat výsledky *Dělníků a intelligence* za velmi relevantní, zvláště když je jednalo o počínající svými výsledky v souladu s mezinárodními trendy, což byl fakt, který nebyl recenzenty příliš brán v potaz.¹²² Snad i proto byl projekt Radou pracoviště opětovně nominován za ÚSD na Cenu AV ČR za dosažené vynikající výsledky velkého vědeckého významu v roce 2010. Ačkoliv na výsledné ocenění v silné konkurenci nakonec nedosáhl (oceněnými z oblasti společenských a humanitních věd se staly týmy Filozofického ústavu s prací *Přemyslovci. Budování českého státu* a dále Ústavu pro jazyk český s dílem *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*),¹²³ i tak kniha díky solidní prodejnosti snad dosáhla alespoň jisté úrovně celospolečenského dopadu. Jak o tom svědčí ohlasy mezi „obyčejnými čtenáři“ (s nimiž se již v řádu desítek případů setkali autoři publikace), velkému zájmu se těší zejména editované rozhovory, jež často putují takřka „z ruky do ruky“ a které jsou ve vybraných případech dokonce rozmnožovány na kopírovací technice.

Dnes je možné pouze spekulovat nad tím, do jaké míry by se dal považovat za „úspěch“ fakt (a potenciální přesah i do sféry veřejné), že v prvních měsících roku 2010 slogan byl „obyčejní lidé“ využit jednou z politických stran v předvolební kampani a následně poměrně významně podílel na polarizaci české společnosti.¹²⁴

¹²² Ačkoliv srovnání značně pokulhává, podobně zaměřená publikace jednoho z „guru“ orální historie, italského historika a anglisty, Alessandra Portelliho. *They Say in Harlan County. An Oral History* (Oxford UP 2010) mapující životní osudy dělníků a horníků v americkém Kentucky byla v takřka stejné době hodnocena nadmíru pozitivně a zaznamenala i množství ocenění. Recenze viz např. Jessie WILKERSON, Review of Portelli, Alessandro, *They Say in Harlan County: An Oral History*, *H-Net Reviews*. March, 2011. (k dispozici na <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=32514> citováno 31. 8. 2011).

¹²³ Viz http://www.cas.cz/veda_a_vyzkum/oceneni/udelene_ceny/2010.html (citováno 31. 8. 2011).

¹²⁴ Jednalo se kampaň České strany sociálně demokratické (ČSSD) pro volby do Poslanecké sněmovny na jaře 2010. Blíže viz <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politici-volicum/160436.aspx> (citováno 29. 8. 2011).; spíše negativní ohlasy na kampaň obracejících se na „obyčejné lidi“ viz např. Petr PAULCZYNSKI. *Už víme, kdo jsou obyčejní lidé ČSSD*. (K dispozici na <http://eportal.parlamentnilisty.cz/Articles/2608-uz-vime-kdo-jsou-obycejni-lide-cssd.aspx> , citováno 31. 8. 2011). Internetové diskuze o tomto problému viz http://www.forum.lide.cz/forum.fcgi?akce=forum_data&forum_ID=16529&ID_from=56387772&dir=-1&auth= (citováno 31. 8. 2011).

S akcentem k dějinám každodennosti a volného času takřka paralelně probíhal podobně postavený projekt s názvem *Společenské aspekty chalupářské subkultury při studiu každodennosti v období tzv. normalizace* (GA AV ČR 2007–2009), jehož hlavním řešitelem byla Petra Schindler-Wisten. Co se týče historiografického kontextu tohoto tématu, otázkou podle mého soudu zůstává, zdali klíčovým problémem a tezí pro analýzu sociálních dějin normalizace zůstává fakt, zdali se čs. společnost opravdu přizpůsobila reálnému socialismu a své uplatnění hledala v soukromé sféře (jako bylo např. chatařství a chalupářství), jak se domnívají někteří autoři.¹²⁵ Stopy po zájmu o výzkum tohoto historiky poněkud opomíjeného tématu můžeme na půdě ÚSD nalézt již v polovině devadesátých let (Miroslav Vaněk).¹²⁶ Sama dotyčná na setkání s touto problematikou vzpomíná v souvislosti s hledáním tématu magisterské diplomové práce (v oboru Antropologie na FHS UK) v průběhu roku 2001, což navíc koresponduje i s jejím přijetím a příchodem do COH v únoru následujícího roku: „*Já jsem potom nějak přemýšlela o té diplomce a asi jsem od Mirka chtěla nějakou radu ... já jsem totiž původně chalupáře psát nechtěla, k tomu mě potom doved Mirek, ale něco všeobecně k tomu bydlení, ale teprve jsem to dávala dohromady a chtěla jsem to dělat pro období normalizace. Takže si myslím, že proto jsem sem [do ÚSD – pozn. P. M.] chodila na konzultace a tím, jak jsem byla vytrvalá a neodbytná, tak mě jednoho dne řek, že to teda zkusíme. To tady ještě byl David Weber a pan Otáhal, takhle jsme seděli všichni čtyři okolo [stolu – pozn. P. M.] a Mirek říká: „Tak a takhle teď bude vypadat náš tým.“ Takže vím, že jsem z toho byla nadšená a to musel bejt pozdím 2001.*“¹²⁷

¹²⁵ Viz Milan OTÁHAL. *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha, ÚSD AV ČR 2002, s. 63.

¹²⁶ Tehdy byla řeč o zájmu o „*sociopatologické jevy ve společnosti (chalupářství, černá ekonomika, rozpad rodiny atd.)*“. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 5. 9. 1995.

¹²⁷ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Petrou Schindler vedl Pavel Mücke, 27. 5. 2011. Dodejme jen, že k potenciální uchazečkou o zmiňované pracovní místo z tehdejšího semináře Historické antropologie IZV UK (vedeného Zdeňkem Vašíčkem a Janem Horským) patřili také Filip Pospíšil, Jan Brabec, Ondřej Skripnik nebo Hedvika Novotná. O nesporné kvalitě tohoto semináře mj. svědčí fakt, že všichni zmiňovaní jsou stále činní ve svém oboru či v jeho blízkosti.

Návrh juniorského projektu na „chalupářské téma“ byl vytvořen v roce 2005 a v roce 2006 byl napodruhé akceptován a podpořen Grantovou agenturou AV ČR. V jeho průběhu byly v duchu osvědčených metodologických, etických a právních postupů shromážděny rozhovory s takřka třemi desítkami chalupářů z Čech, Moravy a Slezska, které jsou dnes taktéž uloženy ve sbírkách rozhovorů COH. Hlavním výstupem se pak stala průkopnická disertační práce hlavní řešitelky, obhájená v červnu 2010 na oboru Sociální antropologie FHS UK v Praze.¹²⁸

Pokud se začteme do zmiňované práce, je na první pohled zřejmé, že autorka pojala zpracování vybraného tématu velmi komplexně a v širokém interdisciplinárním duchu. Práce těžící z kvalitativních přístupů se nachází na pomezí takových oborů jako antropologie, historie, etnologie, sociologie nebo dějiny architektury. Pramennou základu kromě již zmiňovaných rozhovorů tvoří např. dobová periodika (např. časopis Chatař) a dobová literatura. Práce dostala do vínku velmi promyšlenou strukturu postihující zkoumaný fenomén hned z několika úhlů pohledu. Jedná se o témata jako vývoj chalupaření na pozadí doby, typologie motivací jednotlivých chalupářů k jejich konání, rozdíl mezi chataři a chalupáři, utváření amalgámu mezilidských a sociálních vztahů na ose město – venkov, chalupaření jako životní styl, rekonstrukce chalup jako objektů lidové architektury, komparace chalupářského fenoménu se zahraničím a konečně exkurz do polistopadových reálií.

Za jednu z nejcennějších částí práce je možné považovat velice střízlivým stylem vyjádřená a přitom vyčerpávajícím způsobem podaná geneze utváření subkultury chalupářů a motivace k jejich konání a dále pak část pojednávající o vztahu města a venkova. Právě zde autorka do značné míry demytizuje vžitý stereotyp (či snad dokonce klišé) o chalupaření jako „útěku od politiky“ a poukazuje na další, z mého pohledu mnohem prozaičtější a dlouhodobější, trendy (snaha opět „se navrátit k přírodě“, investice do nemovitostí apod.). V podobném duchu se autorka následně snaží charakterizovat utváření a fungování chalupářské komunity bez ohledu na region (a fakticky i konkrétní dějinná léta), vztahy nově příchozích chalupářů (a dílem

¹²⁸ Viz Petra SCHINDLER – WISTEN. *Společenské aspekty chalupářské subkultury v období v období tzv. normalizace*. Rukopis disertační práce. Praha: FHS UK, obor Antropologie, 2010.

chatařů) mezi sebou, vztahy s místními starousedlíky apod. Za fascinující zjištění je možné považovat zejména fenomén až neuvěřitelně demokratizujícího potenciálu chalupářství, lidské činnosti, při níž jsou „městští“ lidé různých generací, profesí, původu i názorového přesvědčení postaveni před úkol opravit a udržovat venkovské stavení. Jak autorka na základě analýzy rozhovorů ukazuje, tento jednoduchý axiom se do značné míry promítá i do fungování vztahů dovnitř této specifické komunity. Zde následně vznikají nové sociální a mezilidské vazby expandující samozřejmě i do vztahu k místnímu „venkovskému“ okolí, s nímž záhy tvoří více či méně spojitý celek.¹²⁹ S tímto tématem úzce souvisí také následná skica z „dějin chalupářské každodennosti“, v nichž je velmi výstižně poukázáno na fakt, že onen pojem „volnočasové aktivity“ u chalupářů v praxi spíše přecházel do polohy „pracovní aktivity jiného druhu“.

Závěry práce působí velmi seriózním a přitom nevšedním dojmem, ovšem samotný rukopis by měl být připraven do tisku do konce roku 2011, tudíž na další ohlasy ze strany odborníků i veřejnosti si musíme teprve počkat.

Jedním z nejnovějších grantových počínů realizovaných v COH vedle analýzy a interpretace rozhovorů i s pomocí primárního archivního výzkumu a též na základě analýzy tisku se stal projekt s názvem *Společenské a politické aspekty existence a rozvoje nezávislých hudebních žánrů a trendů v České republice od 60. let do roku 1989* (GA AV ČR 2006–2009, řešitel: Miroslav Vaněk). Projekt ideově navazoval na „Ostrůvky svobody“ z přelomu tisíciletí a jak již bylo avizováno výše, návrh byl podán a schválen agenturou až napodruhé, v roce 2005.

Z historického pohledu se opět jednalo o jedno z témat českou historiografií nepříliš zpracovávané, kterému se věnovali spíše muzikologové, hudební publicisté, dílem sociologové a také samotní pamětníci (rekrutující se často z řad předešle

¹²⁹ Zde se nabízí otázka do jaké míry se „akulturace“ chalupářů projevila i na životě komunity místních usedlíků. Chalupáři totiž v rozhovorech často vystupují ve své protikladné dvojroli pomyslných prostředníků mezi městem a venkovem: na jedné straně jako „šifitelé civilizace“, na straně druhé jako „osvícení strážci tradiční kultury a hodnot venkova“.

jmenovaných skupin).¹³⁰ Z historiků soudobých dějin (spojených svého času s ÚSD) je možné jmenovat Petra Blažka zkoumajícího mírové aktivity mládeže z 80. let a dále pak Pavla Žáčka zabývajícího se specifickou problematikou bezpečnostních složek a jejích zájmů v této oblasti.¹³¹ V takřka stejných letech jako probíhala realizace avizovaného projektu, se snažil z pohledu antropologického pojednat o značně blízkém tématu „vlasatců“ a „mániček“ (zejména 60. let v Československu) v rámci své disertační práce Filip Pospíšil, který je taktéž jako Petra Schindler absolventem doktorského programu Antropologie na FHS UK.¹³²

Celkem bylo při zpracování „hudebně – společenské“ problematiky řešitelským týmem realizováno 46 spíše tematicky laděných rozhovorů, z nichž 21 je uloženo ve sbírkách COH.¹³³ Pokud se podíváme detailněji na charakteristiku narátorů, pak nás na první pohled asi zaujme pestrost a široká škála výsledného „vzorku“, která patří k významným metodologickým specifikům tohoto výzkumu. Najdeme zde např. pamětnici zlaté éry hnutí hippies šedesátých let Maiu Cainovou, americké rockery Petera Albina nebo Barry Meltona Fische, jejich české následovny Michala Ambrože, Vratislava Brabence, Mejlu Hlavsu, Petra „Sida“ Hoška, Marka Brodského, Pavla Melounka nebo Miroslava Waneka, provozovatelé českých rockových koncertů Ondřeje Hraba, Miloše Čuříka, Lenku Zogatovou nebo Vojtěcha Lindaura, jehož jménem se dostáváme i k hudebním publicistům či muzikologům jako např. Jiří Černý, Aleš Opekar, Josef Vlček, Jaromír Tůma, Jan Rejžek, Ladislav Rott, Petr Hrabalík nebo Radka Diestler. Zatímco spíše „fanouškovskou“ obec zde reprezentují např. Jan Rampich, Mikoláš Chadima nebo Roman Laube, představitelé „polooficiální“ Jazzové sekce Karle Srp, Čestmír Huňát nebo Vladimír Kouřil,

¹³⁰ Základní bibliografie k této problematice viz Miroslav VANĚK. *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*. Praha, Academia 2010, s. 609–619.

¹³¹ Viz např. Petr BLAŽEK – Ronald LAUBE – Filip POSPÍŠIL. *Lenmonova zed' v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě*. Praha, ÚSD AV ČR 2003; viz též Pavel ŽÁČEK. *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989*. Praha, Votobia 2001.

¹³² Viz Filip POSPÍŠIL – Petr BLAŽEK. *„Vraťte nám vlasy!“ první máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*. Praha, Academia 2010. Mimochodem Filip Pospíšil patřil také k uchazečům na místo kmenového pracovníka

¹³³ Soupis sbírky rozhovorů „rockového“ projektu viz <http://www.coh.usd.cas.cz/images/sbirky/Archiv-RockR.pdf> (citováno 1. 9. 2011).

členové tzv. přeřádkovacích komisí např. Marcela Macková nebo Miroslav Stecher. Z výsledné interpretace je zřejmé, že orální historie zde byla využita ve dvou směrech: jednak při rekonstrukci událostí a dojmů, jež nebylo možno podchytit z jiných zdrojů, v jiných aspektech pak jako jistá forma doplňkového pramene sloužící k „polidštění“ dějinné interpretace v podobě autorského textu.¹³⁴

Publikační výstup v podobě knihy *Byl to jenom rock'n'roll?* opět sklídl pestrou paletu ohlasů od neskrývaného uznání („solidní pomník trnitě cestě české rockové historie“) až po poměrně kritické hlasy, že „k takovému impresionismu nebylo třeba šesti set stran“.¹³⁵ Zatímco kritikové dílu vyčítali slabiny v podobě zvolené tematické struktury, nejednotné koncepce a stanovených cílů, „dokumentárního“ (namísto interpretačního) využití rozhovorů, neobjektivních („morálních“ a „etických“) soudů a zaujatosti autora jakožto „rockového fanouška“, pozitivněji naladěné recenze ocenily takřka vyčerpávající práci s archivními dokumenty, dobovým hudebním tiskem, ale také s velkým množstvím rozhovorů a neposlední řadě také vzhledem k rozsahu a charakteru i čtivost díla. Jak podotýká jeden z recenzentů: „*Široký záběr, rozsáhlý poznámkový a citační aparát dělá z Vaňkovy knihy nejen monografii o rocku, ale i o alternativní kultuře vůbec. Ta u nás doposud chyběla – chabě ji nahrazovaly nejrůznější encyklopedie rockové hudby.*“¹³⁶ Ačkoliv komerční úspěch asi není primárním účelem vydávání odborných publikací a naopak u nich bývá spíše výjimkou, i přesto se recenzovaná kniha držela takřka tři a půl měsíce ode dne vydání na žebříčku TOP 10 prodejnosti nakladatelství Academia

¹³⁴ Hlavním publikačním výstupem se vedle tematického čísla časopisu *Soudobé dějiny* věnovaného „hudební“ problematice stala kniha Miroslava Vaňka, *Byl to jenom rock'n'roll?*.

¹³⁵ Základní přehled ohlasů podaný ze strany nakladatele viz <http://www.academia.cz/byl-to-jenom-rock-n-roll.html> (citováno 1. 9. 2011) Z pozitivních ohlasů viz např. Jakub VANÍČEK. *Rokenrol a vzpoura mániček*, *Deník Referendum*, 11. 10. 2010 (k dispozici na <http://www.denikreferendum.cz/clanek/6545-rokenrol-a-vzpoura-manicek> , citováno 1. 9. 2011); viz též Pavel ZELINKA. *Solidní pomník trnitě české rockové historie*. *ČRo Radio Wave*, 28. 10. 2010.

(k dispozici na <http://www.rozhlas.cz/radiowave/musiccheck/zprava/solidni-pomnik-trnite-ceste-ceske-rockove-historie--803799> , citováno 1. 9. 2011); ze spíše negativních ohlasů viz Filip POSPÍŠIL. *Velká rocková koláž. A2 – kulturní týdeník* 2011, č. 1 (k dispozici na <http://www.academia.cz/recenze/velka-rockova-kolaz.html> , citováno 1. 9. 2011); viz též Milan DUCHÁČEK – Petr FRINTA. *Knihy, o které se hovoří*. *DaS* 2011, č. 1, s. 44 (k dispozici na <http://dejiny.nln.cz/archiv/2011/1/miroslav-vanek-byl-to-jen-rock-n-roll-hudebni-alternativa-v-komunistickem-ceskoslovensku-1956-1989> , citováno 1. 9. 2011).

¹³⁶ Viz VANÍČEK. *Rokenrol a vzpoura mániček*.

(vydávajícího ročně cca 350–400 odborných titulů). Dokladem ohlasů mezi zainteresovanou veřejností budiž také fakt, že kniha byla při udílení cen v odborně-publicistické anketě BŘITVA (kterázto zahrnuje veškerá česká díla z oblasti tvrdého rocku, metalu, punku či hardcoru) zcela nečekaně a s velkým náskokem obdržela titul *Kniha roku 2010*.¹³⁷ Za týž počin byl v květnu 2011 v rámci knižního veletrhu Svět knihy autor poctěn také Cenou Miroslava Ivanova a Města Jaroměř-Josefov (kategorie II – produkce literatury faktu za poslední 3 roky) ze strany Klubu autorů literatury faktu (KALF).¹³⁸

Prozatím posledním v řadě se nachází pětiletý projekt *Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění*, jehož žádost byla v dubnu 2010 schválena Radou pracoviště a poté podaná do soutěže o standardní projekty u GA ČR.¹³⁹ Jelikož byl návrh zde taktéž schválen, COH je pro léta 2011–2015 řešitelem dalšího „velkého“ projektu, který ideově opět navazuje na předešlé výzkumy. Mezi jeho hlavní cíle patří zmapování vybraného vzorku příslušníků silových složek (armáda, bezpečnost, hasiči), pracovníků ve službách, pracovníků hospodářského managementu a též zemědělců, neboť se jedná o skupiny, jimž doposud nebyla historiografií věnována soustavnější pozornost (a to nejen v případě orální historie...).¹⁴⁰ V oblasti personální pak byl v únoru 2011 výzkumný tým COH posílen příchodem historičky a iberoamerikanistky Hany Bortlové.

Jak je možné soudit na základě analýzy dostupné odborné literatury, nejnovější dějiny (tj. cca posledních čtyřiceti let) těchto skupin a odvětví jsou v celkovém poměru ve vztahu k jiným tématům z oblasti soudobých dějin (např. dějinám represí) zpracovávány zcela marginálně, v dosti „roztříštěné“ a izolované

¹³⁷ Výsledky ankety viz <http://cenybritva.cz/vysledky/2010-2> (citováno 1. 9. 2011).

¹³⁸ Jak konstatovali organizátoři, celkem se v roce 2010 zúčastnilo rekordních 55 titulů. Výsledky ceny k dispozici na <http://www.kalf.cz/files/ivanov2011.doc> (citováno 1. 9. 2011).

¹³⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Rady ÚSD AV ČR. Zápis ze 14. zasedání Rady ÚSD AV ČR ze dne 1. 4. 2010.

¹⁴⁰ Na nutnost upřesnění pozornosti mj. na skupiny zemědělců a manažerů upozornil ve své době již Milan Otáhal. Viz OTÁHAL. *Normalizace 1969–1989*, s. 65. Při psaní těchto řádků se opírám o údaje z podkladových studií, které zpracovali Hana Bortlová, Anna Píkrýlová, Přemysl Houda a Martin Franc.

podobě.¹⁴¹ Spíše se jedná o aktivitu jednotlivců než větších týmů (či celých badatelských institucí).¹⁴² Pokud je nějaké takové téma zpracováváno, vzhledem k výše zmiňovaným okolnostem se tak často děje pouze na základě vybraných kvantitativních, tematických či regionálních hledisek, byť se často jedná o velice přínosné studie. I tohoto důvodu je tak vlastně „péče o dějiny“ přenechávána samotným aktérům „zevnitř“, případně pak dalším zájemcům (např. z řad příbuzných oborů nebo médií).¹⁴³ Zdá se, jakoby ani z odstupu více než dvaceti let od obnovení svobody vědeckého bádání u nás nezbyvalo místo pro komplexní a seriózní historický pohled a to včetně reflexe orálně historických pramenů.¹⁴⁴ I z tohoto důvodu je badatelský akcent současného projektu opět směřován od „velkých dějin“ událostních spíše k dějinám společnosti, tentokrát ovšem v jisté kombinaci dějin elit (management,

¹⁴¹ Např. výzkum problematiky předlistopadového zemědělství je do značné míry poznamenán jednoznačným (a dlelem i logickým) odklonem české etnologie a etnografie od „zprofanovaného“ výzkumu dějin venkova po r. 1989. Naopak např. v dějinách bezpečnostních složek po vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů již zcela jednoznačná orientace na dokumentaci a mapování činnosti represivních složek, souvisela se Státní bezpečností. Na dějinách předlistopadového a polistopadového hospodářského managementu jakoby spočívala obava z „dvojího stigmatu“ „bojů o minulost“: vidění předlistopadových manažerů jakožto „protekčních komunistů“, zvýhodněných tehdy (a možná i dnes); vidění polistopadových manažerů jakožto lidí, kteří ke svému majetku a postavení přišli nečestnými způsoby a prostředky v průběhu privatizací devadesátých let.

¹⁴² Např. Karla Jecha, Antonína Kubačáka, Magdaleny Beranové, Drahomíry Novákové nebo Pavla Nováka v oblasti dějin zemědělství; Lubomíra Uhlíře nebo Ivy Kvapilové v oblasti dějin pořádkových a policejních složek. Nezbyvá než si také přát, aby kolektiv autorů Vojenského historického ústavu A ČR včele s Jiřím Bílkem podal tak barvitě i dějiny čs. armády i po roce 1968, jako se tomu dělo v předešlých svazcích věnovaných období 1945–1968.

¹⁴³ Např. dějiny pražských hasičů jsou zpracovávány bývalými příslušníky tohoto sboru. Viz Václav HLADÍK – Milan KRCHOV – Pavel RUBEŠ. *150 let pomáháme a zachraňujeme (1853–2003). Účelová publikace k 150. výročí založení HZS hl m. Prahy*. Praha, HZS ČR 2003. Velmi přehledné informace o dějinách policie a bezpečnostních složek najdeme na webových stránkách amatérského badatele Jiřího Gottwalda (viz <http://www.gotisek.estranky.cz/>, citováno 2. 9. 2011). Hospodářské dějiny tohoto období se jen těžko mohou obejít bez prací ekonomů a historiků hospodářských dějin Václava Průchy nebo Otokara Turka. Velmi přínosné vzhledy do problematiky zkoumaných oblastí a každodenního života pak vnesla řada dílů pořadu České televize *Retro*. Archiv pořadu viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/> (citováno 2. 9. 2011).

¹⁴⁴ Za velkou inspiraci by v českém prostředí (samozřejmě s respektem k místním specifikům) mohla posloužit např. anglosaská bádání a jejich publikační činnost. Viz např. Rob PERKS. *The Roots of Oral History: Exploring Contrasting Attitudes to Elite, Corporate, and Business Oral History in Britain and the U.S.*, *Oral History Review* 37, 2010, č. 2, s. 215–224. I v zahraničí si ovšem často odborně zpracovávají „své“ dějiny samotní aktéři. Viz např. Neal STOFFERS. *The Firehouse Fraternity: An Oral History of Newark Fire Department*. 6 volumes. East Bunschwick, Springfield and Hunterdon Publishing 2008–2011.

silové složky) a dějin „obyčejných lidí“ (zaměstnanci služeb, zemědělci). V druhé fázi by se pak součástí projektu měla stát reinterpretace všech rozhovorů z produkce COH a pokus o syntézu dějin posledních cca padesáti let z pohledu orální historie.

Místo závěru aneb Perspektivy ve „fázi uznání“...?

Co dodat na závěr? Německý filozof Arthur Schopenhauer kdysi pronesl legendární postulát týkající se tří fází přijímání nových objevů a metod společností (a jejími „tvůrci vkusu“), který by se dal využít i na adresu orální historie. Ta si prošla od prvotní fáze zesměšňování, přes následnou fázi zuřivého nesouhlasu a popírání jejích výsledků až po náhle se objevivší fázi (jakoby) samozřejmého uznávání výsledků práce. Nachází se tedy orální historie (minimálně na půdě ÚSD) skutečně ve „fázi uznání“?

Soudě i na základě předešlého líčení je možné konstatovat, že orální historie si snad našla svou cestu ke standardní existenci i v českém prostředí a za zhruba 15–17 let se postupně etablovala jako regulérní součást nástrojů v historikově brašně. Zároveň si vybudovala své metodologické zázemí (a stejně tak i institucionální struktury) a podle ohlasů si výsledky našly poměrně významný okruh zájemců mezi odborníky i laickou veřejností. Navíc, pokud zůstaneme v kontextu střední Evropy, se jí na rozdíl od např. Slovenska, Maďarska či Německa, podařilo díky příznivým podmínkám (mj. díky etablování COH a tolerantního přijetí orální historie na „vlašské“ půdě) v roce 2007 vytvořit i celostátní strukturu v podobě České asociace orální historie (COHA), jejímž je ústavní Centrum od počátku až do dnešních dnů hybnou silou, se vším, co tento fakt s sebou přináší...¹⁴⁵ Podobně jako byl pro

¹⁴⁵ Bylo by dobré podotknout, že „spiritus movemens“ české orální historie, Miroslav Vaněk pln inspirace a zápalu po návratu z australského Sydney v létě 2006 (kde probíhal XV. mezinárodní kongres orální historie) natolik „strhl“ své kolegy a kolegyně v blízkém i vzdálenějším okolí, že se v lednu 2007 se nakonec podařilo založit místní asociaci, která zaštiťuje široké aktivity domácích orálních historiků.. Více informací viz <http://www.oralhistory.cz> (citováno 2. 9. 2011).

zahraniční instituce vzorem pro místní poměry OHA, pak i COH se posléze stalo „předobrazem“ pro vznik dalších podobně zaměřených domácích institucí.¹⁴⁶

Jedním z dalších faktů, který svědčí pro výše uvedená tvrzení budiž to, že řada současných i bývalých spolupracovníků COH (např. Jaroslav Cuhra, David Weber, Zdeněk Doskočil, Tomáš Vilímek), ale i dalších kolegů a kolegyně (nejen) z okruhu ÚSD (např. Marie Černá, Barbora Čermáková, Markéta Devátá, Adéla Gjuríčová, Petr Roubal, Doubravka Olšáková, Emílie Těšínská, Jiří Suk nebo Tomáš Zahradníček) vzala tuto metodu takřkajíc „za svou“ a běžně ji (využívala a) využívá při rozvíjení vlastních badatelských projektů jako jednu možných cest historického poznání.¹⁴⁷ Za velmi pozitivní rys je podle mého soudu možné považovat také skutečnost, že stále častěji je orální historie využívána adepty historických věd při zpracování bakalářských, magisterských a doktorských prací na univerzitách a vysokých školách Čech, Moravy a Slezska, což se děje díky buď prosté metodologické inspiraci literaturou, nebo díky „přímému“ působení zainteresovaných badatelů v řadách vědecko-pedagogického sboru vysokých škol.¹⁴⁸ Touto cestou se povědomí o této metodě dostává i mezi nejmladší badatelskou generaci (následně nalézající uplatnění i „mimo obor“ ve všech společenských sférách.) Otázkou zůstává, do jaké míry je tento zájem uvnitř komunity zabývající se soudobými dějinami, (relativně) setrvalým trendem či se jedná pouze o (krátkodobou) „módní vlnu“...

Snad i díky badatelským výsledkům COH ÚSD na poli orální historie se velmi potěšujících ohlasů dostalo (formálních i neformálních) ocenění ze strany

¹⁴⁶ Za příklady budiž považovány Středisko orální historie (SOHI) při Katedře historie Pedagogické fakulty ZČU v Plzni v čele dr. Naděždou Morávkou nebo také (v dosti vzdálené podobě) skupiny Orální historie Ústavu pro studium totalitních režimů.

¹⁴⁷ Mezi jedněmi z největších výzkumných úkolů řešených i za pomoci orální historie na ústavní půdě „mimo COH“ je možné jmenovat např. projekt *Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*. (projekt vlády ČR 2005–2008). Řešiteli orálně historické části v ÚSD pak byli David Weber a Barbora Čermáková.

Více o projektu viz <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/projekty/antifa> (citováno 2. 9. 2011).

¹⁴⁸ V roce 2008 byl navíc díky iniciativě Miroslava Vaňka na FHS UK (a k nevěře některých jejích absolventů) akreditován dvouletý magisterský navazující obor Orální historie – soudobé dějiny, který (po 3 letech) existence v současné době disponuje 20 absolventy.

předních reprezentantů (oficiálních i neoficiálních) české historické vědy.¹⁴⁹ Např. současný ředitel ÚSD Oldřich Tůma podle svých vlastních slov považuje svůj podíl na založení COH (spolu např. s konstituováním Oddělení dějin demokratické transformace po roce 1989) za jeden ze svých manažerských úspěchů a přínosu do celkového fungování Ústavu.¹⁵⁰ Slova uznání přišla také z úst místopředsedy AV ČR Jaroslava Pánka v jeho hodnocení výsledků českých společenských a humanitních věd v uplynulém dvacetiletí, přičemž vybadaným orálně historickým výsledkům přisuzuje velký význam i do časů budoucích: „V rámci soudobých dějin se úspěšně rozvinul také podobor orální historie, jehož čelný představitel – Miroslav Vaněk založil v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Centrum orální historie a získal mu mezinárodní uznání. Vaněk ve svých publikacích položil metodologické základy tohoto bádání v České republice a zpracováním obrovského souboru životopisných interview vytvořil nový základ pro všestranné studium dějin tzv. období normalizace sedmdesátých a osmdesátých let, a to jak z hlediska disentu a politických elit, tak i „mlčící většiny“. Vzniklo tak jedno z východisek příštího srovnávacího studia sociálních, politických a kulturních dějin v období komunismu v celé oblasti střední a východní Evropy. Lze předpokládat, že při poznávání mentálního dědictví komunismu sehrají tyto publikace nemalou úlohu i v budoucnosti.“¹⁵¹

Odkazem na predešlé uznání můžeme konstatovat, že v oblasti mezinárodní se vedoucímu COH Miroslavu Vaňkovi (a české orální historii) dostalo také dalšího symbolického uznání, když byl jako předseda České asociace orální historie a člen

¹⁴⁹ Velmi pozitivně se (takřkajíc „sami od sebe“) na adresu orální historie vyjádřili v rozhovoru (spolu)tvůrci diskurzu českých soudobých dějin Jan Křen a Karel Kaplan. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 6. 5. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 15. 6. 2011.

¹⁵⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 21. 6. 2011.

¹⁵¹ Viz Jaroslav PÁNEK. :Non multa, sed multum. Humanitní a společenské vědy v České republice 1990–2010. 2. Část, *Akademický bulletin* 10, 2010, s. 8–11

(K dispozici na <http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html> , citováno 2. 9. 2011). Dodejme jen, že v *Hodnocení výzkumné činnosti pracovišť AV ČR za léta 2005–2009* pak COH obdrželo solidní známku 2 na pětistupňové škále.

Hodnocení jest k dispozici na

http://img.ihned.cz/attachment.php/640/31372640/aio45BCDEFHJOKIPQcegqrxy1STU2Vmn/Vysledky_ho dnoceni_utvaru.pdf (citováno 2. 9. 2011).

výkonného výboru stavovské organizace orálních historiků celého světa, International Oral History Association (IOHA), v průběhu úspěšně zorganizovaného XVI. mezinárodního kongresu orální historie v červenci 2010 zvolen v pořadí sedmým IOHA prezidentem a to pro léta 2010–2012.¹⁵²

Z osobního pohledu bych na závěr tohoto pojednání dodal, že historická (re)konstrukce za pomoci valné většiny dostupných pramenů (někdy s takřka „detektivním nádechem“) pro mne představovala velké obohacení a zejména v realizaci dalších orálně historických interview k tomuto tématu bych chtěl i nadále pokračovat a rozšiřovat tak sbírku rozhovorů pro další bádání.¹⁵³ Stejně tak jako stály orálně historické projekty realizované v ÚSD mnoho potu, slz (a snad však nikoliv krve), sklidily i řadu úspěchů a jejich výsledky podle mého soudu významným způsobem přispěly k obohacení bádání politických, sociálních a také kulturních dějin nejen v kontextu českém, ale snad i zahraničním. Ohlasy (ať už kladné či záporné) nevedly ve výsledku k uspokojující stagnaci nebo pocitu „zahořknutí“, ale takřka vždy se proměnily k povzbuzení do další pozitivní práce (dalo by se často říci v duchu hesla „Co tě nezabije, to tě posílí...“). Zdali se tento velmi vysoký standart podaří udržet i nadále, to je námět pro příběh budoucí...

Resumé

Příspěvek si bere za cíl v krátkém shrnutí podat přehled stěžejních projektů, které byly (a jsou) za pomoci orální historie realizovány na půdě ÚSD AV ČR mezi

¹⁵² Z ohlasů na kongres viz např. Alexander FREUND. Conference Report: 16th International Oral History Conference. In: *Oral History Forum d'histoire orale* 30 (2010). (K dispozici na http://www.coh.usd.cas.cz/download/A.Freund-IOHA_2010_review.pdf, citováno 20. 1. 2011.) viz též Alison McDOUGHALL. 16th International Oral History Conference. Between Past and Future: Oral History, Memory and Meaning, *Word of Mouth*, Spring 2010, s. 14–15, 22–23. (K dispozici na <http://www.coh.usd.cas.cz/download/A.McDoughall-16thIOHA.pdf>, citováno 20. 1. 2011); viz též Naděžda MORÁVKOVÁ, XVI. mezinárodní konference orální historie : Mezi minulostí a budoucností, Praha 2010 / *XVIth International Oral History Conference: Between Past and Future*, Prague 2010, *Memo* 2011, č. 1, s. 11.

¹⁵³ Před lety Martinem Nodlem vzývaná „databanka ego-historie“ (či „orálních dějin“) jako jeden z nutných předpokladů hlubšího poznání tak dnes má již svůj dobrý základ. Velkou badatelskou výzvu by představovala např. skica věnovaná samotným dějinám ÚSD.

lety 1996-2011. Pozornost bude věnována jednak jejich tematickému a historickému zaměření v obecném kontextu české historiografie, metodologickým aspektům a také ohlasům, s nimiž byly jejich výstupy přijaty odbornou i laickou veřejností. Stať je založena na analýze dostupných písemných materiálů úřední provenience, publikačních výstupech a recenzích a také na vybraných polostrukturovaných rozhovorech.

Summary

This short essay tries to conclude an outline of key projects which have been realized in Institute of Contemporary History CAS in use of oral history method between years 1996–2011. There would be outlined thematic, historical and methodological aspects of these projects and also resumed the later reactions of scholars and media. This analytical essay is based on available official written sources, on publications and review essays and also on semi-structured oral history interviews.

O autorovi

PhDr. Pavel Mücke, Ph.D. (*1978 v Pardubicích), studoval historii na FF OU v Ostravě, na Université Paris-Sorbonne (Paris IV) a na FF UP v Olomouci (Mgr. 2004), absolvoval doktorské studium v oboru českých dějin na FF UK v Praze (PhDr. 2005; Ph.D. 2009). Od roku 2006 působí jako odborný a posléze výzkumný pracovník v Centru orální historie ÚSD AV ČR v Praze, od roku 2008 vyučuje na FHS UK v Praze. Od roku 2007 je členem výkonného výboru a tajemníkem České asociace orální historie (COHA). Zabývá se novodobými a soudobými dějinami, dějinami paměti a orální historií.

E-mail: mucke@usd.cas.cz